

Vol 31
Nru 167
Jannar - Marzu 2010

LART

Imqaddsa

RIVISTA BIBLIKA

L-ART IMQADDSA

Rivista Biblika
li tohroġ kull tliet xhur
mill-Kummissarjat ta' l-Art
Imqaddsa tal-Provinċja
Frangiskana Maltija

EDITUR:

P. Twanny Chircop OFM
Kummissarju ta'
l-Art Imqaddsa

GRAFIKA:

P. Joseph Magro OFM

BORD EDITORJAL:

P. Marcello Ghirlando OFM
P. Noel Muscat OFM
Mr. Louis Casha

DISTRIBUZZJONI:

Fra. Lorrie Zerafa OFM

ABBONAMENT:

€10 fis-sena

€15 jew aktar Sostenitur

Kummissarjat ta'
l-Art Imqaddsa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1188
Malta.

Tel: 21 242254

Fax: 21 252031

STAMPAT:

Best Print Co. Ltd.

Il-Materjal kollu li
jidher f'din ir-Rivista huwa
Copyright © tal-Kummissar-
sarjat ta' l-Art Imqaddsa u
l-Edizzjoni TAU, 2010

comalt@ofm.org.mt

www.ofm.org.mt

Qoxra Quddiem:

Għajn Karem

Werrej

5

14

26

31

- 5 **Banias u Tel Dan**
-
- 14 **L-imħabba tholl kull dnu**
-
- 26 **L-impenn ta' Ġesù favur il-Batuti (3)**
-
- 31 **Il-Via Dolorosa (1)**
-
- 38 **Il-Foqra tal-Mulej bil-Bibbja**
-
- 42 **Is-Saċerdozjoni ta' Kristu (1)**
-

38

PELLEGRINI JEW TURISTI?

Meta wiehed jiġi l-Art Imqaddsa jibqa' impressjonat bin-numru kbir ta' viżitaturi li jara fis-santwarji u fit-toroq ta' Ġerusalem, Nazaret u Betleħem. F'dawn l-aħħar snin, minkejja li t-tensjoni politika ma naqsitx, in-numru ta' persuni li jiġu jżuru l-Art Imqaddsa ma naqasx. Xi perjodi tas-sena, l-aktar il-Milied, il-Ġimgha Mqaddsa u x-xhur ta' Settembru u Ottubru, jimmarkaw il-quċċata fin-numru ta' viżitaturi fl-Art Imqaddsa. Skont cifri mogħtijin mill-Ministeru tat-Turiżmu Israeljan, il-viżitaturi li ġew Israel fis-sena 2008 kienu b'kollox 3 miljuni, li minnhom 1.8 miljun kienu viżitaturi Kristjani. Dan ifisser li kważi 2 minn kull 3 viżitaturi li jiġu f'Israel jiġu bi skop reliġjuż Kristjan.

Naturalment, meta ngħidu Kristjani, infissru diversi tipi ta' Kristjani, fosthom Kattolici, Ortodossi, Anglikani, Luterani, u setet oħrajn li normalment jiġu inklużi b'mod mhux tant korrett fost il-Kristjani, bħalma huma l-Mormoni. Fis-santwarji tal-fidwa aħna l-Frangiskani nilqgħu dawn it-tipi kollha ta' Kristjani, kif ukoll viżitaturi oħrajn li huma Lhud, jew Musulmani, jew inkella ta' xi reliġjon oħra jew ukoll bla ebda reliġjon. Dawn il-folol ta' viżitaturi huma sinjal sabiħ, u ċertament huma ta' għajjnuna għall-ekonomija kemm ta' Israel kif ukoll, u ċertament ħafna aktar, tat-Territorji Palestinjani (speċjalment Betleħem u Ġeriko). Mil-lat reliġjuż, iżda, mhux kollox hu ward u zahar. Użajt il-kelma viżitaturi. Aħna soltu mdorrijin nużaw il-

...editorjal

Pellegrini jew Turisti

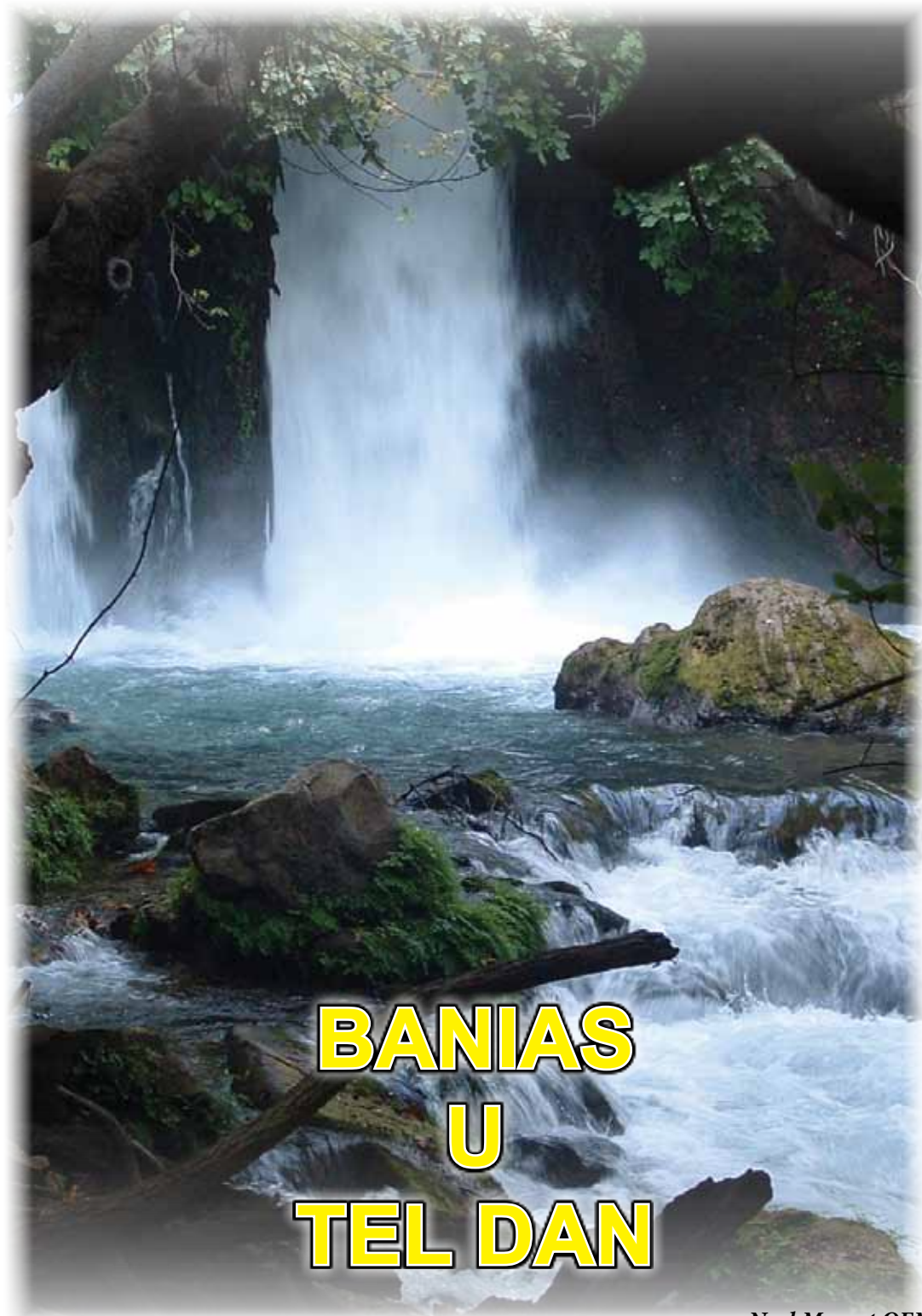
kelma pellegrini. Imma l-pellegrin hu vizitatur partikulari, li hu differenti mit-turist. It-turist hu vizitatur li jiġi bi skop kulturali jew rikreattiv. Il-pellegrin jiġi bi skop ewlieni reliġjuż. Il-problema hi li mhux il-vizitaturi Kristjani kollha li jingiebu Israel jiġu bhala pellegrini. Numru sostanzjali jiġu forsi bi skopijiet reliġjużi tajbin, imma l-aġenziji ta' l-ivjaġġar li jgibuhom huma aktar interessati filli jagħmlu minnhom turisti li jiġu biex jiddevertu u jqattgħu sigħat fil-hwienet tas-souvenirs, u mbaġħad fil-fdalijiet tal-hin iżuru s-santwarji biex jitolbu.

Dan iġib miegħu diffikultajiet kbar għalina l-Frangiskani. Is-santwarji huma zġhar. Jiġu gruppi bla "bookings" tal-quddies, bla sacerdot li jakkumpanjahom, bla ma jafu l-hinijiet tal-ftuħ tas-santwarji. Xi gwidi jabbandunawhom fil-Qabar ta' Kristu u fil-Bażilika ta' Betlehem

mingħajr ma jedukawhom dwar kif għandhom iġibu ruħhom u liema hu l-aħjar hin biex iżuru bla ma jiddizappuntaw ruħhom għax isibu funzjonijiet għaddejnin u ma jkunux jistgħu jidhlu.

Hu għalhekk li ahna l-Frangiskani ninsistu li, min irid jiġi l-Art Imqaddsa bi skop reliġjuż, għandu jiġi bi spirtu ta' pellegrin, u jfittex min jgħinu jagħmel pellegrinaġġ u mhux ġita turistika. Min irid jiġi bhala turist isib f'Israel pajjiż sabiħ li jilqgħu u joffrilu kull ma jrid. Imma wiehed ma jstax iħallat iż-żewġ elementi flimkien. Is-servizz li ahna l-Frangiskani nagħtu b'sagrifiċċju kbir lill-pellegrini jitlob kooperazzjoni mill-gwidi u l-aġenziji ta' l-ivjaġġar biex jifhmu li s-santwarji tal-fidwa huma knejjes u mhux mużewijiet ta' arti, u li l-kummerċ ma għandux jieħu post l-esperjenza unika ta' kuntatt mal-Kelma ta' Alla li wiehed jagħmel fl-Art Imqaddsa.

Meta naraw quddiemna vizitaturi ddiżappuntati jiddispaċina, imma jiġina li nistaqsuhom: għax ma sibdux min seta' jippreparakom u jiggarrantikom żjara organizzata mill-aspett reliġjuż jekk ridtu tiġu bhala pellegrini? Ahna l-Frangiskani, permezz tal-hidma tal-Kummissarjati ta' l-Art Imqaddsa u ta' dawk il-patrijiet li huma animaturi spiritwali ufficjali tal-pellegrinaġġi, nistgħu niggarrantixxu li min jiġi magħna jagħmel pellegrinaġġ u mhux vjaġġ turistiku. Il-kumpliment li l-aġenziji ta' l-ivjaġġar iġibuhom taħt l-isem ta' Kristjani imma bi skop li jagħmlu turizmu għandhom kull dritt li jzuru s-santwarji, imma mhux li jiddettaw kif ahna l-Frangiskani għandna nilqgħuhom fl-eqdes postijiet għal min jemmen li l-pellegrinaġġ hu esperjenza ta' fidi u mhux divertita.

BANIAS U TEL DAN

Noel Muscat OFM

Is-siti arkeoloġici ta' Banias u Tel Dan jinsabu fit-tramuntana estrema ta' l-Istat ta' Israel, qrib il-fruntiera mal-Libanu u s-Sirja, immarkata mill-muntanja Hermon. Huma l-aktar magħrufin għall-abbundanza ta' ilma li jnixxi fihom, għax hawnhekk jinsabu l-għejjun tax-xmara Ġordan. Imma huma wkoll postijiet ta' interess kbir arkeoloġiku u bibliku.

Banias u Nahal Hermon

Banias hu marbut qabel xejn man-nixxiegha tax-xmara Ġordan, imsejha Nahal Hermon. Din in-nixxiegha tircievi l-ilmijiet tagħha mix-xaqliba tan-nofsinhar tal-muntanja Hermon u mill-gholjiet tat-tramuntana tal-Golan. Il-muntanja Hermon bl-Għarbi tissejjaħ Jabal el-Shaiykh, u bil-Lhudi Har Hermon, hi l-oghla muntanja fil-katina tal-muntanji ta' l-Anti-Libanu. Tilhaq 2814 metri fuq il-livell tal-baħar. Il-quccata tagħha timmarka l-fruntiera bejn il-Libanu u s-Sirja, filwaqt li x-xaqliba tan-nofsinhar, fejn titwieled ix-xmara Ġordan, hu taħt il-kontroll ta' Israel, li okkupa l-gholjiet tal-Golan fil-gwerra ta' l-1967. In-Nahal Hermon tilqa' l-ilma minn zona ta' 150

kilometri kwadri, l-aktar min-nixxiegha ta' Sa'ar (Wadi Hasba) u minn Nahal Sion (Wadi Asal). Kull sena n-Nahal Hermon tipproduci 120 miljun metru kubu ta' ilma, li jammonta għal kwart ta' l-ilma li jinżel fix-xmara Ġordan. Hafna mill-ilma jnixxi f'Banias, taħt l-għar ta' dan is-sit arkeoloġiku, f'temperatura kiesha ta' 15 gradi Celsius. Għal tliet kilometri n-Nahal Hermon tinżel b'qawwa minn hondoq dejjaq, permezz ta' kaskati, li l-aktar waħda famuża fosthom hi l-Banias Waterfall. Imbagħad in-Nahal Hermon tidhol fil-wied ta' Hula, fejn l-ilmijiet jikkalmaw. Xi 9 kilometri lejn in-nofsinhar in-Nahal Hermon tingħaqad man-Nahal Dan, biex flimkien jiffurmaw ix-xmara Ġordan, li tibqa' niezla sakemm tohroġ fl-Ghadira

tal-Galilija, minn fejn imbagħad terġa' tohroġ fix-xaqliba opposta biex tibda niezla lejn il-Baħar il-Mejjet.

Is-sit arkeoloġiku ta' Banias hu, qabel xejn, post turistiku fejn wiehed imur, l-aktar fir-rebbiegħa, meta jinħall is-silġ fuq l-Hermon, biex igawdi l-ġmiel ta' din ir-riserva naturali u l-ilmijiet abbundanti li jnixxu f'dan il-post. Imma Banias hu wkoll post arkeoloġiku u bibliku ta' importanza.

Wara li Alessandru l-Kbir okkupa l-Art Imqaddsa fis-sena 332 q.K. il-kultura Griega iddahhlet fil-lvant nofsani. F'Banias, qrib in-nixxiegha tal-Hermon, ġie mibni Paneon, jiġifieri tempju lil alla Pan, li kienu jemmnu li jgħix fin-natura. L-isem tal-post, Banias, jew Paneas, ġej proprju minn dan il-kult lejn l-alla

Pan. L-istoriku Xenon ta' Rodi jikteb li, fis-sena 200 q.K. hawnhekk sehhet battalja bejn is-Selewci u t-Tolomej li kienu fi gwerra biex jahkmu l-Palestina. Fi tmiem l-ewwel seklu q.K. ir-Rumani okkupaw Baniyas u għaqquduha mas-saltna ta' Erodi l-Kbir. L-istoriku lhudi ta' dak il-perjodu, Josephus Flavius, ifakkar li Erodi bena f'Baniyas tempju qrib in-nixxieghat tal-Ħermon, u iddedikah lill-patron tiegħu, l-imperatur Ruman Augustus. Wara l-mewt ta' Erodi s-saltna tiegħu inqasmet bejn it-tliet uliedu subien. It-tramuntana tal-Palestina u l-gholjiet tal-Golan gew taht il-ħakma ta' Filippu, li iddikjara Baniyas kapitali tas-saltna tiegħu fis-sena 2 q.K. Hu semmieha Caesarea Philippi, għalkemm baqa' jinzamm l-isem Paneas. Din il-belt

baqgħet il-kapitali tas-saltna ukoll taht il-ħakma ta' Agrippa II, fit-tieni nofs ta' l-ewwel seklu ta' l-era Kristjana. Josephus Flavius ifakkar li Agrippa II sebbah il-belt, billi bena fiha palazz kbir u diversi tempji bi statwi.

Għat-tradizzjoni Kristjana, Baniyas jew Paneas jibqa' marbut ma' żewġ fatti ewanġelici li sehħew hawnhekk, u li huma indikazzjoni li Ġesù wasal ukoll fit-tramuntana tal-Palestina taht il-muntanja Ħermon. L-ewwel fatt hu dak marbut ma' l-istqarrija ta' fidi ta' Pietru, f'Matthew 16,13-19:

“Meta wasal fl-inħawi ta' Cesarija ta' Filippu, Ġesù staqsa lid-dixxipli tiegħu u qalilhom: «Min jgħidu n-nies li hu Bin il-bniedem?» U huma wegħbuh: «Xi wħud, Ġwanni l-Battista; oħrajn Elija; u

oħrajn Ġeremija jew wiehed mill-profeti». «Imma intom min tgħidu li jien?» staqsiehom. U qabeż Xmun Pietru u qallu: «Inti l-Messija, Bin Alla l-ħaj». U Ġesù wiegħbu u qallu: «Hieni int, Xmun bin Ġona, għax mhux bniedem tad-demem u l-laħam uriek dan, imma Missieri li hu fis-smewwiet. U jiena ngħidlek: Inti Pietru, u fuq din il-blata jiena nibni l-Knisja tiegħi, u s-setgħat ta' l-infern ma jegħlbuhiex. Jiena nagħtik l-imfietah tas-Saltna tas-Smewwiet, u kull ma torbot fuq l-art ikun marbut fis-smewwiet, u kull ma tholl fuq l-art ikun mahlul fis-smewwiet”.

It-tieni fatti ewanġeliku li Missirjiet il-Knisja jgħidu li sehħ f'Baniyas hu dak tal-fejqan mirakoluż tal-mara li kienet marida b'emorraġija. Il-fatt jirrakkontawh Matthew 9,20-22, Mark

5,25-34, u Luqa 8,43-48, għalkemm mill-Evangeliġi jidher car li dan il-fatt seħħ f'Kafarnahum, għax hu haġa waħda mar-rakkont tal-fejqan tat-tifla tal-kap tas-sinagoga Ġajru. X'aktarx li din il-mara kienet marret Kafarnahum biex titfejjaq u jista' jagħti l-kas li kienet tgħix f'Banias. Skond tradizzjoni antika din il-mara kienet poġġiet statwa ta' Ġesù fil-bieb tad-dar tagħha biex tfakkar il-miraklu tal-fejqan li kienet qalghet. L-istoriku Sozomeno jikteb li meta l-imperatur Ġuljanu l-Apostata sema' li f'Caesarea Philippi kien hemm wieqfa statwa ta' Kristu, li kienet saret minn waħda mara li kienet ġiet imfejjaq minn emorragija

mill-istess Ġesù Kristu, hu ordna li din tinhatt u ssir statwa tiegħu nnifsu flokha. Imma niżel nar mis-sema u kisser din l-istatwa ta' l-imperatur hekk li r-ras u l-għonq spiccaw ma' l-art bil-marka ta' xejn laqtitom dik is-sajjeta. Fl-era Bizantina, li timmarka l-perjodu li fih il-Palestina kienet Kristjana, Banias bidlet il-karatteristika ta' belt pagana. Il-kult lejn l-alla Pan intemm għal kollox u t-tempji pagani ġew abbandunati. Imma l-belt baqgħet abitata u anzi kibret, filwaqt li l-palazz ta' Agrippa II sar post fejn l-abitanti kienu jiġu għall-banjijiet fl-ilmijiet cari tan-nixxieġha. Wara li l-Palestina ġiet

maħkuma mill-Musulmani, fis-sena 638, Banias tilfet l-importanza tagħha u saret biss raħal minsi. L-isem Banias dahal biex ha post l-isem Paneas. Sas-seklu 10 Banias kienet baqgħet abitata minn immigrati Musulmani, imma kien hemm fiha wkoll il-preżenza tal-Lhud. Mal-wasla tal-Krucjati fis-sena 1099 Banias mall-ewwel akkwistat l-importanza ta' belt ta' fruntiera bejn ir-Renju Latin Krucjat ta' Ġerusalem u l-artijiet l-oħrajn okkupati mill-Musulmani, li c-centru amministrattiv tagħhom kienet il-belt ta' Damasku fis-Sirja, fuq ix-xaqliba l-oħra tal-muntanja Hermon. Minhabba

Tel Dan Beib tal-belt Kaghaneana

l-pożizzjoni tagħha f'salib it-toroq bejn Sidon u Tir fil-Libanu u Damasku fis-Sirja, Baniyas kienet post strateġiku ta' importanza. Kien għalhekk li, fil-gholi fuq Baniyas il-Musulmani kienu saħħew il-Fortizza ta' Nimrod. Imma fl-1129 Nimrod u Baniyas intrebħu mill-Krucjati, sakemm fl-1132 reġġħu inħakmu mill-Musulmani.

Wara li Saladin rebaħ lill-Krucjati fil-battalja ta' Qarne Hattin fl-4 ta' Lulju 1187 u kecciehom mill-Galilija, Baniyas naqset fl-importanza tagħha. Il-Mameluki kienu saħħew il-belt, imma bil-mod il-mod abbandunaw il-Fortizza ta' Nimrod. Baniyas b'hekk saret raħal żgħir u minsi minn kulhadd sakemm fl-1967 l-Israelljani okkupaw l-gholjiet tal-Golan u ħakmu n-nixxieġhat ta' l-ilma tal-muntanja Hermon, u Banas saret post ta' importanza arkeoloġika u turistika.

Iż-żjara tas-sit arkeoloġiku ta' Baniyas tibda min-nixxieġha tal-Hermon li toħroġ proprju taħt l-ghar li quddiemu kien hemm it-tempju ta' l-alla Pan. It-tempju ta' Pan kien mibni taħt irdum li hu 40 metru għoli, u li mhux għajr il-fdal ta' għar kbir li għadu jeżisti biss f'bicca minnu waranett, u li s-saqaf tiegħu kien waqa' biex ħoloq anfi tejatru naturali li fih inbnew diversi postijiet ta' kult pagani. In-naħa

ta' wara ta' l-ghar għada teżisti u tissejjah l-Għar ta' Pan. Illum in-Nahal Hermon ma għadhiex tnixxi fil-ghar kif kienet fl-antikità, imma aktar 'l isfel, kif għidna, ukoll għax il-kwantità ta' ilma naqset ħafna. It-tempju ta' Pan kien mibni fuq pjattaforma ta' 80 metru tul li kienet tiddomina l-belt ta' Baniyas. Dan il-post kien «temenos» jew recint qaddis dedikat lil alla Pan. Il-kult lejn Pan kien jiddependi mit-taħlita ta' fatturi naturali li kienu jinkludu l-veġetazzjoni (bosk), l-ilma (nixxieġha) u l-ghar. Minn żminijiet il-qedem dan il-post kien oġġett ta' kult tar-ragħajja li kienu jissagrifikaw mogħoż quddiem dan l-ghar. It-«temenos» kien jinkludi t-tempju, il-btieħi, il-ghar u xi nicec li għadhom jidhru fil-blat ta' l-irdum, li fihom x'aktarx li kien hemm statwi. Mit-tempju ta' l-alla Pan fadal biss xi fdalijiet. Quddiem id-daħla tal-grotta sagra Erodi l-Kbir, fis-sena 19 q.K., kien bena tempju ad unur ta' Cesari Awgustu. Dan it-tempju jiġi deskritt mill-istoriku Lhudi Josephus Flavius, li jgħid li t-tempju kien 20 metri twil. Mit-tempju wieħed kien jgħadd fil-grotta ta' l-alla Pan, li wkoll kienet meqjusa bħala tempju, kif rajna, u li fiha kienu jsiru sagraficcji tal-mogħoż li kienu mbagħad jixħuthom fil-qieġ tan-nixxieġha. Jekk id-demm

tagħhom kien johroġ ma' l-ilma aktar 'l isfel allura dan kien ifisser li l-alla Pan ma kienx laqa' s-sagraficcju. Matul l-ewwel seklju ta' l-era Kristjana inbena santwarju iehor pagan, iddedikat lil Pan u n-Ninfi, lejn ix-xaqliba tal-lvant tat-tempju ta' Awgustu. Dan il-post jissejjah il-Bitha ta' Pan u n-Ninfi. Il-binja kienet tikkonsisti f'rettangolu ta' 15 metru b'10 metri li ma kienx imsaqqaf u għalhekk kien santwarju għall-apert. Fil-ħajt tar-rdum li hemm fuq wara giet imħaffra nicca kbira, li qisha għar, u fuqha żdiedu wkoll nicec oħrajn għal xi statwi. Hemm iskrizzjoni bil-Grieg li tindika li dawn in-nicec saru fis-sena 148: "Il-qassis Victor, iben Lysimachos, iddedika din l-alla mara lil alla Pan, il-maħhub ta' Echo".

Maġenb din il-binja hemm il-fdalijiet tat-tempju ta' Zeus u tal-bitha ta' Nemesis. Madwar is-sena 100, meta kien imperatur Trajanu Cesari, inbena tempju lil Zeus f'Baniyas. It-tempju kellu żewġ kmamar, sala interna li kienet dekorata bl-irham u portiku wiesgħa quddiemha. Il-faccata tat-tempju kienet imzejna b'erba' kolonni li kellhom kapitelli Korinzi. Maġenb it-tempju kien hemm bitha wiesgħa 4 metri, li kont titla' għaliha b'taraġ mix-xaqliba tan-nofsinar, fejn kien isir il-kult ta' Nemesis, l-alla mara tal-vendetta u

l-gustizzja.

Fl-ahharnett, fuq l-estremità tal-lvant ta' dan ir-recint qaddis, fit-3 seklu inbena post ta' kult li fih kienu jindifnu l-għadam tal-mogħoż sagri li kienu jiġu offruti lil alla Pan.

L-arkeoloġi sabu diversi fdalijiet ta' għadam fin-nicec, kif ukoll muniti li fihom hemm rappreżentati l-mogħoż sagri tal-belt ta' Baniyas, li kienu jiġu offruti lil alla Pan.

Minn quddiem l-għar ta' l-alla Pan, imma fix-xaqliba tal-punent fil-għoli, wiehed jilmah koppla zgħira bajda. Din timmarka l-qabar ta' Nebi Khader li ismu l-Gharbi jfisser "haddari", u li hu meqjus bhala bniedem qaddis għall-Musulmani u d-Druzi.

Il-Fortizza Nimrod

Il-fortizza Nimrod, bl-Gharbi «Qala'at al-Subeiba» (Kastell ta' l-irdum) tinsab fuq għolja li tixref fuq Baniyas, lejn il-lvant, taht il-massicc tal-muntanja Hermon, 800 metru fuq il-livell tal-baħar. L-isem Nimrod hu dak tal-famuż kaccatur li jissemma fil-Ġenesi 10,8-9: "Kus (iben Ham, iben Noè) wiled lil Nimrod, li kien l-ewwel wiehed setgħan fuq l-art. Kien kaccatur qalbieni f'għajnejn il-Mulej: u għalhekk kienu jgħidu: Bhal Nimrod kaccatur qalbieni f'għajnejn il-Mulej". Skond tradizzjoni lokali

Nimrod kien jgħix fuq din il-quccata. Il-fortizza kienet inbniet mill-Krucjati, biex jiddefendu l-belt ta' Baniyas li tinsab fil-wied ta' taħtha. Kienu l-mexxejja Musulmani ta' Damasku li kienu reġġu bnewha biex jiddefendu l-fruntiera tagħhom kontra l-Krucjati. Il-fortizza nbriet minn al-Aziz Uthman, neputi ta' Saladin, fl-1229-1230. Fl-1260 is-sultan Baibars reġa' saħħaha u ziedilha torrijiet ta' difiża. Matul is-sekli 12 u 13 il-fortizza għaddiet minn ħafna battalji u waqgħet f'idejn diversi, imma kienet maħkuma principalment mill-Musulmani, kif jixhdu d-diversi iskrizzjonijiet bl-Għarbi li nstabu fil-fdalijiet tagħha. Il-fortizza hi kbira ħafna, u tkopri 420 metri fit-tul u 150 metri fil-wisgħa, u hi mibnija minn ġebel kbir u mingur. Fuq ix-xaqliba tal-lvant, f'post aktar għoli mill-fortizza nnifisha hemm binja kbira forma ta' kastell fortifikat, ta' dimensjonijiet kbar (65 metri b'45 metri), li fiha wkoll torrijiet kbar rettangolari. Hawnhekk kien joqgħod il-kmandant tal-fortizza, imma kienet isservi wkoll bħala ħabs, u l-fatt li kellha foss kbir fuq in-naħa tal-punent juri li waħedha kienet kapaci tiffunzjoni bħala fortizza f'mumentu ta' assedju. It-torri tad-daħla tal-fortizza ta' Nimrod fih iskrizzjoni li tgħid li ġiet

mibni mill-mexxej Ayyubid al-Aziz Uthman fl-1230. Instabet ukoll iskrizzjoni bl-Għarbi li tgħid li s-sultan Mamluk Baibars kien sewwa dan it-torri tad-daħla tal-fortizza fl-1275. Instabet ukoll ġiebja kbira u tarag' dejjaq li kien jgħaqqad id-diversi torrijiet ta' difiża. Instab ukoll passagġ sigriet mid-daħla tal-fortizza li jwassal barra mill-fortizza, bl-iskop li d-difensuri setgħu jgħaddu minnu biex jattakkaw lill-assedjanti b'attakki sorpriża. Fi tmiem is-seklu 13 meta l-Musulmani okkupaw il-port ta' Akri u keccew lill-Krucjati darba għal dejjem mill-Art Imqaddsa fl-1291, il-fortizza Nimrod tilfet l-importanza tagħha u bdiet taqa' f'rovina, kif għadha tidher sallum. Bħala sit arkeoloġiku l-fortizza hi llum irrangata u wiehed jista' jzurha bil-kumdità kollha, filwaqt li mill-għoli tagħha jgawdi l-panorama kemm tal-massicc muntanjuża tal-Ħermon li jogħla fuqha, kif ukoll tal-pjanura ta' Kiryat Shmona u l-wied ta' Hula, bl-għoljiet fuq ix-xaqliba tal-punent li jimmarkaw il-fruntiera ta' Israel mal-Libanu u fuq ix-xaqliba tal-lvant bl-għoljiet tal-Golan.

Tel Dan

Qrib ta' Baniyas hemm ir-riserva naturali ta' Tel Dan, fejn titwield l-akbar waħda fost in-nixxieġat li

jagħmlu flimkien ix-xmara Gordan. Ix-xmara Dan tnixxi 238 miljun metri kubi ta' ilma kull sena. L-ilma johroġ mill-art wara li jkun għadda minn diversi mini naturali fil-muntanja Ħermon, li fix-xitwa tkun miksija bis-silġ. Sal-gwerra ta' l-1967 ix-xmara Dan kienet l-unika nixxieġa tal-Gordan li kienet f'idejn Israel. Minħabba n-nuqqas ta' xita fil-lvant nofsani kien qiegħed jittiehed ħafna ilma minn din in-nixxieġa. Imma fl-1969, sentejn wara li Israel ħakem in-nixxieġat kollha li jinżlu mill-Ħermon, l-ilmijiet ta' Tel Dan, bħal dawk ta' Baniyas, ġew dikjarati riserva naturali. Tel Dan, iżda, mhux biss riserva naturali li fiha eluf ta' turisti jiġu għall-frisk ta' l-ilmijiet abbundanti u għad-dell tal-boskijiet. Tel Dan hu, fuq kollox, sit arkeoloġiku ta' importanza kbira. L-iskavi ta' Tel Dan saru fl-1966. L-isem Tel Dan jindika għolja artificjali li fl-Art Imqaddsa dejjem turi li kien hemm belt, jew aħjar, diversi strati ta' bliet waħda fuq oħra, u jindika wkoll l-isem ta' wiehed mit-tribujiet ta' Israel, it-tribù ta' Dan. Il-Ktieb ta' l-Imħallfin, fil-kapitlu 18, jirakkonta l-istorja tat-tribù ta' Dan: "F'dak iż-żmien ukoll ma kienx hemm sultan f'Israel; u t-tribù ta' Dan kien qiegħed ifittex art

fejn jgħammar, għax sa dakinhar kien għadu ma messux sehem f'nofs it-tribujiet ta' Israel. Ulied Dan għalhekk baġtu ħamsa min-nies tat-tribù tagħhom, irġiel ta' ħila, minn Sorġha u Estawl, biex iduru u jitkixxfu l-art, u qalulhom: «Morru u tkixxfu l-art» (...) U telqu l-ħamest irġiel u waslu Lajs (Laish), u raw li l-poplu kien jgħix bla biża' bħas-Sidonin, b'moħħhom mistrieħ; ma kien jonqoshom xejn mill-ġid ta' l-art; u hadd ma kien jahkimhom bi dritt ta' wirt; u kienu 'l bogħod mis-Sidonin, u ma kellhom x'jaqsmu xejn ma' l-Aramin. Mbagħad reġġhu lura għand ħuthom f'Sorġha u Estawl, u dawn staqsewhom: «X'minnkom?» U huma wiegħbu: «Qumu, u itilgħu għaliha! X'intom taħsbuha? La titnikkrux, fittxu itilqu u morru ħudu l-art f'idejkom. Meta taslu hemm issibu nies jgħixu bla biża' f'medda kbira ta' art. Tassew li Alla rħieha f'idejkom. Post fejn m'hemm xejn nieqes mill-ġid li tista' tagħti l-art». Mbagħad telqu minn Sorġha u Estawl mit-tribù ta' Dan sitt mitt raġel armati għall-gwerra (...) U huma marru Lajs, għand nies li kienu jgħixu fil-kwiet bla ħsieb ta' xejn, u għaddewhom minn xifer ix-xabla, u l-belt ħarquha bin-nar. Ma kien hemm hadd min jgħinha, għax kienet

bogħod minn Sidon, u ma kellhomx x'jaqsmu xejn ma' Aram. Kienet fil-wita ta' Bet-roħob; reġġhu bnewha mill-ġdid u għammru fiha. U semmewha Dan, għal isem missierhom Dan, li kien tweiled lil Israel. Imma qabel, sa mill-bidu, kien jisimha Lajs" (Mh 18,1-2.7-10.26-29). It-tribù ta' Dan, mela, emigra mill-art limitata li kienet messitu, bejn Shoresh u Esta'ol, fl-inħawi ta' Nahal Sorek, fuq ix-xaqliba tal-punent ta' Ġerusalem, u mar jgħix fil-limiti tat-tramuntana ta' l-art ta' Israel. Il-belt ta' Laish jew Leshem kienet belt Kanghanija, li kienet abitata bejn is-snin 2700 u 2400 q.K. Fiz-zjara ta' dan is-sit arkeologiku wieħed jista' jmur jara id-daħla tal-belt Kanghanija li għadha wieqfa b'mod verament meraviljuż wara dawk il-millenni ta' snin, bl-arkata fuq il-bieb li hi sħiħa u waħda mill-unicu li għadhom weqfin fid-dinja. Il-bieb tal-belt Kanghanija hu llum protett mill-elementi, u baqa' ippreservat għal dak iż-żmien kollu għax kien mgħotti minn terrapien li ġie mikxuf biss fl-iskavi ta' l-1966. Skond tradizzjoni biblika dan il-bieb seta' jindika wkoll żmien il-patrijarki, qrib is-sena 1750 q.K., għax fil-Ġenesi 14,14 jingħad li "malli Abram sema' li (lil Lot) kienu ħaduh ilsir,

ħareġ bin-nies imħarrġa tiegħu, nies imwielda f'daru, tliet mija u tminax-il ruħ, u għamel għal warajhom sa Dan". Mal-ġenb tat-triq li minnha tidhol fis-sit arkeologiku, tara l-fdalijiet tal-ħajt protettiv tal-belt mibnija mill-Israeliti. Dan il-ħajt hu impressjonanti fid-dimensjonijiet tiegħu u juri li l-belt kienet imħarsa b'difiza eccezzjonali. L-istess jingħad għad-daħla principali tal-belt, li hi eżempju klassiku ta' kif kien ikun il-bieb tal-belt skond deskrizzjonijiet biblici. Kien hawnhekk, qrib id-daħla tal-belt, li l-arkeologi kienu sabu framment ta' dik li setgħet tkun "stele", jew ġebbla wieqfa commemorattiva. Il-ġebbla ta' basalt vulkaniku kien fiha iskrizzjoni bl-Aramajk, li tirreferi għal xi wieħed mis-slaten Armej ta' Damasku; diversi studjużi jaħsbu li dan hu riferiment għal Ĥažael (840 q.K.) jew forsi Ben-Ĥadad (802 q.K.). Fis-seklu 9 q.K. kien hemm diversi gwerer bejn is-slaten ta' Israel u s-slaten ta' Aram-Damasku, li kienu okkupaw Dan (1Slat 15,20; 2Slat 8,7-15; 9,24-29; 2Kron 22,5). L-arkeologi jridu jaqraw f'dan il-framment il-kelma "Beth David", id-dar ta' David. Jekk dan hu minnu allura din hi l-egdem riferiment li jeżisti għall-isem tas-sultan David. Quddiem id-daħla tal-belt hemm pjazza ta' 400 metri

kwadri, u malli tgħaddi mid-daħla ssib ruhek fi triq wiesgħa processjonali li titla' fil-parti superjuri tal-belt. Il-bieb hu l-aktar eżempju preservat ta' bieb tal-belt Israelita biblika. Għadhom jidhru l-kmamar ta' l-għassa, u anke c-cappetti li kienu jwieżnu l-bibien tal-belt. Hemm ukoll il-bank li fuqu kienu joqogħdu l-anzjani tal-belt, skond ma nsibu f'diversi riferimenti biblici (Ġen 19,1; Salm 69,13; Rut 4,1-2). Hemm ukoll f'dalijiet ta' pilastru qosra li kienu jzommu tribuna, li forsi timmarka l-post li fih kien joqgħod l-imħallef fil-bieb tal-belt. Eżempju ta' dan insibuh fit-2 Ktieb ta' Samwel 19,9: "U s-sultan qam u qagħad fil-bieb; u għarfu lin-nies kollha u qalulhom: «Araw, is-sultan qiegħed fil-bieb!» U l-poplu kollu mar quddiem is-sultan". Meta wieħed jidhol fil-

belt u jgħaddi minn fost ir-rovini, jasal fl-aktar post elevat, hekk imsejjaħ «Bamah», li kien ic-centru tal-kult tal-belt Israelita ta' Dan. Il-Ktieb ta' l-Imħallfin 18,30 jgħid li "wlied Dan waqqfu xbieha". Meta mbagħad, fis-seklu 10 q.K. is-saltna inqasmet fi tnejn wara l-mewt ta' Salamun, bit-tribujiet ta' Ġuda u Benjamin li kellhom is-sultan Robogħam u l-għaxar tribujiet l-oħrajn is-sultan Ġerobogħam, Dan sar is-santwarju l-aktar fit-tramuntana tas-saltna ta' Israel. Naqraw fl-1 Ktieb tas-Slaten 12,28-30: "Għalhekk, is-sultan Ġerobogħam għamel żewġ għoġiela tad-deheb, u lill-poplu qallu: «Ilkom tmorru bizżejjed Ġerusalem. Israel, dawn huma l-allat tagħkom li tellgħukom mill-art ta' l-Eġittu». Huwa qiegħed wieħed mill-għoġiela f'Betel, u l-iehor

qiegħdu f'Dan; u din il-ħaġa waqqgħet lil Israel fid-dnub. Il-poplu kien imur sa Dan biex iqim l-għoġol". Is-santwarju kien jiksi zona ta' 60 b'45 metri, magħluqa b'ħajt u mdawwra bi kmamar. Dan ir-recint sagru kien ġie restawrat fis-seklu 9 q.K. mis-sultan Aħab, li bena «bamah», jew altar kbir fuq pedistall għoli (20 bi 18-il metru). Fi żmien Ġerobogħam II, fis-seklu 8 q.K., żdied taraġ monumentali fuq ix-xaqliba tan-nofsinar tal-«bamah». X'aktarx li dan l-altar ifakkarna kif seta' kien l-altar tas-sagrificcji tat-tempju ta' Ġerusalem. Il-«bamah» ta' Dan ġie meqrud meta Tiglath Pileser, sultan ta' l-Assirja, qered il-belt fis-sena 732 q.K.. Instabet iskrizzjoni li tgħid "lil alla li hu Dan". Hi prova li tidentifika dan il-post ma' Dan tal-Bibbja.

Banias Għar ta' l-alla Pan

L-IMĦABBA THOLL KULL DNUB

Dun Pawl Sciberras

Ġesù jilqa' midinba maghrufa (Lq 7,36-50)

Meta naqraw it-test mill-isbaħ tal-laqgħa ta' maħfra bejn Ġesù u l-midinba maghrufa, mill-ewwel nindunaw bi hjata li hemm fih: il-ġesti tal-mara jidhru bħala l-kawża tal-maħfra li qalgħet – il-ġesti qalgħulha l-maħfra (vv.47a. 37-38. 44-46); il-parabbola ta' Ġesù turi li l-ġesti huma konsegwenza tal-maħfra (vv.47b. 40-43).

Gesti kawża tal-maġfra

^{47a}Għalhekk ngħidlek li dnubietha, li kienu ħafna, nħafnha, għax ħabbet ħafna;
³⁷Issa fil-belt kien hemm midinba magħrufa. Din saret taf li kien qiegħed għall-ikel fid-dar tal-Fariżew; ġiebet vażett ta' l-alabastru biż-żejt ifuħ; ³⁸u marret qagħdet warajh ħdejn riġlejh, tibki u xxarrablu riġlejh bi dmugħha u tixxuttahomlu b'xuxitha; imbagħad bisitlu riġlejh u dilkithomlu biż-żejt ifuħ.
⁴⁴Imbagħad dar lejn il-mara u qal lil Xmun: "Qiegħed taraha lil din il-mara? Dhalt għandek, u ilma għal riġleja ma tajtnix, iżda hi riġleja xarrbithomli bi dmugħha u xxuttathomli b'xuxitha. ⁴⁵Bewsa ma tajtnix, iżda hi minn xħin dahlet ma waqfitx tbusli riġleja. ⁴⁶Rasi ma dlikthilix biż-żejt, imma hi dilkitli riġleja b'żejt ifuħ.

Gesti konsegwenza tal-maġfra

^{47b}Imma min jinħafirlu ftit, ftit iħobb.
⁴⁰Imma Ġesù qabad u qallu: "Xmun, għandi haġa xi ngħidlek." "Għid, mgħallem?" qallu dak. ⁴¹Tnejn min-nies kellhom id-dejn ma' wieħed li jislef il-flus; wieħed kellu jagħtih ħames mitt dinar u l-ieħor ħamsin. ⁴²Minn fejn iħallsu dejnhom ma kellhomx, u hu ħafriħom it-tnejn. Min minnhom se jħobbu l-iżjed?" ⁴³Wieġeb Xmun u qal: "Jidhirli jien li dak li ħafirlu l-iżjed." "Ħsibtha tajjeb," qallu Ġesù.

1. Dar, mejda

Dar u stedina għal ikla huma ċ-ċirkostanza tal-laqgħa li jirrakkonta Luqa. Wieħed Farizew jistieden lil Ġesù għal ikla fid-dar tiegħu u Ġesù jilqa' l-istedina, japprezza l-ospitalità. Ma nafux x'kienet l-okkażjoni, imma rridu nassumu li f'ambjent fejn kienet komuni ħafna li jsiru ikliet għal mistednin speċjali, faċli li Ġesù, protagonist kontemporanju interessanti f'taġħlimu, f'imġibtu, fis-sinjali li jagħmel, jirċievi stedina bħal din. Aktar tard insiru nafu li l-istedina ma kinitx daqstant mill-qalb, għalkemm il-Fariżew ma kienx ostili għal Ġesù.

2. Mara ... midinba ... magħrufa

Fil-kuntest ta' din l-ikla, jiġri xi haġa li taħsadna: tidħol mara hemm ġew u tibqa' sejra lejn Ġesù. Mhux l-iktar li dahlet hemmhekk jissorprendina, imma li tissogra tidħol mara daqstant "barranija" għal dak l-ambjent, daqstant mhix milqugħa f'dak l-ambjent, tal-Fariżew u tal-istil tal-ħajja tiegħu. Il-mara li dahlet f'dar il-Fariżew, waqt ikla li kien qiegħed jagħti f'għieh l-Imgħallem Ġesù, kienet "midinba magħrufa" (v.37). Tliet frażijiet (mara, midinba,

magħrufa) li Luqa juża għall-mod ta' hajja ta' dik il-mara. Dak kien il-mod li bih kienu jafuha tant tajjeb; u li hi donnha kienet taf tant tajjeb ukoll. Dak kien fatt oġġettiv. Imma l-kuntrast bejn dak li kienet magħrufa bih u dak li fil-fatt kienet minn ġewwa se jkun indikat iktar tard f'wiehed mill-ġesti tagħha. Tidhol b'determinazzjoni kbira malli ssir taf li kien għall-ikel għand il-Fariżew. Iz-żejt prezzjuż li kellha magħha fil-vażett ta' l-alabastru, u wkoll il-fatt li kellha l-kuraġġ li tidhol hemm ġew u l-ġesti li għamlet, juru ċar u tond x'kienet tassew l-intenzjoni tagħha: riedet tasal għand Ġesù, biex tagħtih qima, kif setgħet u bil-mezzi li kellha għad-dispozizzjoni tagħha. Dawn il-mezzi użathom mingħajr ma qagħdet tkejjel, u bis-simbolizmu ta' dawk id-doni riedet toffri lilha nfisha. Fil-fatt il-vażett tal-alabastru huwa s-simbolu ta' dak li kienet hi tassew: l-alabastru jhalli jidher il-kontenut li hemm ġewwa fih!

Tisfida l-ġudizzji tal-oħrajn, titbaxxa f'riġlejn Ġesù mimdud għall-ikel, u minn warajh tibda xxarrablu riġlejh bid-dmugh, tixxuttahomlu, tbushom u tidlikhom biż-żejt ifuħ. Imma kull pass li għamlet, kull ġest, kull azzjoni tagħha kienu mmirati biss lejn Ġesù ... donnu ma kien jeżisti xejn u hadd iktar

f'dak l-ambjent! Għaliha, għall-mara midinba magħrufa, iċ-ċentru kien biss Ġesù.

Il-mara ma tlissen lanqas kelma waħda, imma titkellem hafna bil-ġesti u bl-imġiba tagħha. Sa tmiem ir-rakkont tibqa' siekta, riservata, imma determinata sa l-aħħar fl-għotja tagħha u fil-ġesti. Ma tidher l-ebda preokkupazzjoni fuqha: zgur mhix preokkupata li taħbi la dnuha u lanqas l-imħabba tagħha fil-ġesti lejn Ġesù. Mhix preokkupata b'dak li jistgħu jgħidu l-oħrajn imma mitlufa biss fil-ġesti lejn Ġesù.

Waqt li kienet se tagħmel ġest ta' reverenza kbira lejn Ġesù, tinfexx f'kommozzjoni ta' bikja sinciera mimlija ndiema u mħabba. Bi dmughha nieżel igelben, taħsel riġlejn Ġesù qabel tidlikhomlu biż-żejt ifuħ u prezzjuż. Luqa jżid fl-intensità tal-ġest. Mingħajr ma titfixkel bl-emozzjoni tagħha, tholl xagħarha u tixxotta d-dmugh minn fuq riġlejn Ġesù. Li mara tneħhi l-velu u tholl xagħarha fil-pubbliku kien ġest li jgħib diżunur kbir lill-mara. Imma hi thalli r-rikonoxxenza lejn dak li taha l-maħfra u mħabbtu mill-ġdid tieħu s-sopravvent, mingħajr ma tiddejjaq x'jgħidu l-oħrajn u tagħti kas biss li Hu jifhem is-sens tal-ġesti tagħha. Hi, bid-determinazzjoni

li tasal għand Ġesù bil-ġesti tagħha, kienet qed turi li l-imġiba tagħha riditha tfisser iktar minn imġiba lejn regola, jew kmandament jew moralità, imma riditha tfisser relazzjoni għal kollox ġdida mal-persuna ta' Ġesù, li fih kienet diġà lemħet lil dak li jista' jibdilha għal kollox billi jaċċettaha kif inhi, bid-dnub u bl-imħabba tagħha. F'Ġesù riedet tagħraf xi hadd differenti minn Xmun jew minn dawk li kienu madwar, jiflu u jiġġudikaw.

3. Maħfura

Nistgħu ngħidu li biex għamlet dak li għamlet, bilfors li lil Ġesù kienet iltaqgħet diġà miegħu jew semgħetu jitkellem, jew semmewhulha u riedet tiltaqa' miegħu. Allura l-ġesti tagħha, l-ilfiq tagħha, id-determinazzjoni tagħha, ma jitkellmex u ma jgħidux biss hi min kienet imma jgħidu hafna wkoll fuq Ġesù: min kien dan li r-regoli kollha aċċettati mis-socjeta' jigu sfidati u mogħtija

l-ġenb għalih? Dawk il-ġesti tagħha juruha bħala mara ħielsa għax giet meħlusa minn xi hadd, minn Ġesù, f'xi laqgħa qabel fejn hu salvaha (imqar bi kliemu) gratwitament! Meta: ma nafux. Imma żgur li l-mod kif laqagħha kkonferma dak li kien Hu, dak li kien hemm f'qalbu għaliha.

4. Il-kuntest ta' qabel u ta' wara

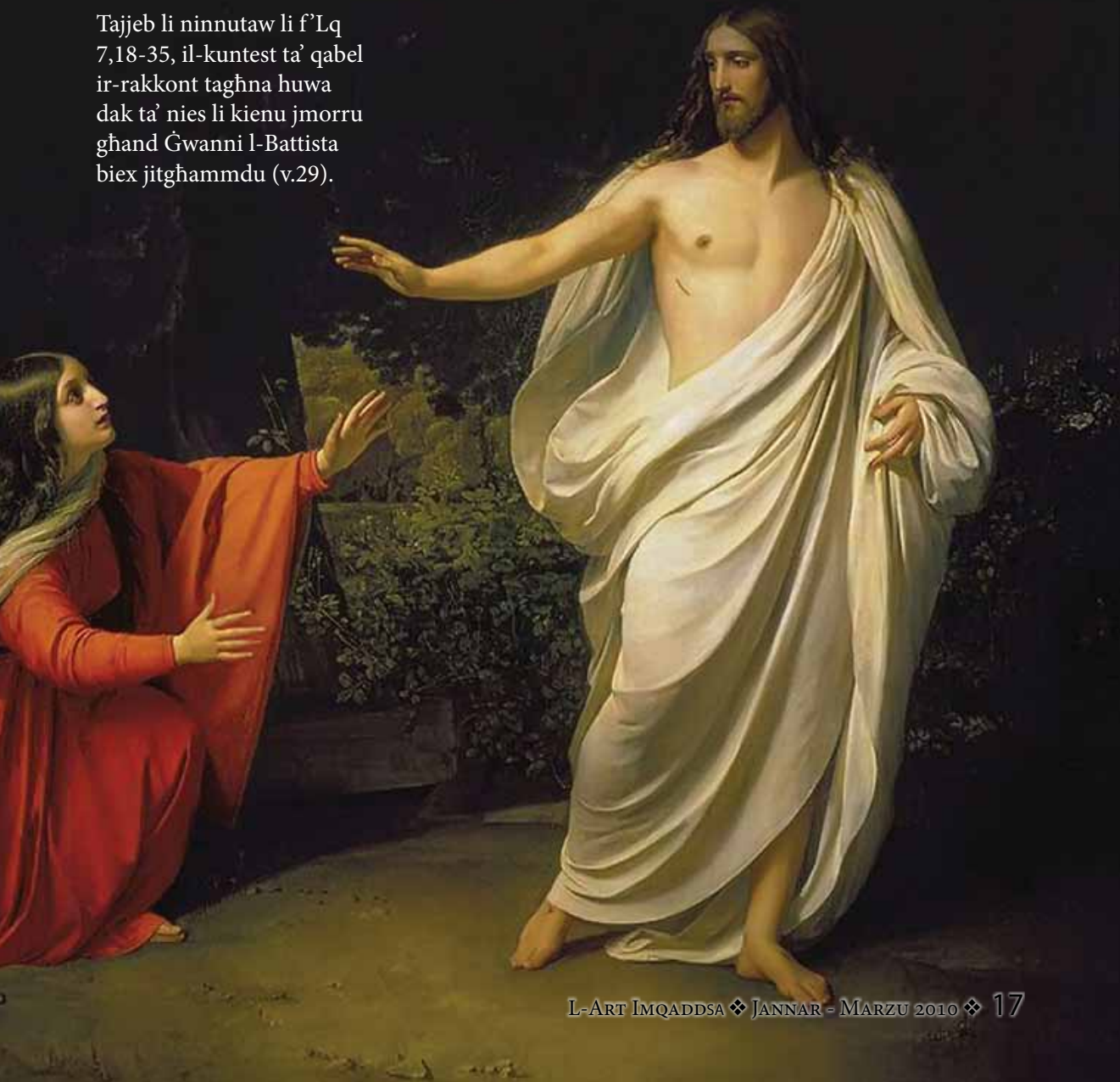
Tajjeb li ninnutaw li f'Lq 7,18-35, il-kuntest ta' qabel ir-rakkont tagħna huwa dak ta' nies li kienu jmorru għand Ġwanni l-Battista biex jitgħammdu (v.29).

Jista' jkun li l-mara kienet marret għandu u l-magħmudija tiegħu qanqlitha tersaq lejn Ġesù? Jista' jkun li l-mara hija waħda mill-midinbin li jirreferi għalihom 7,34 bħala ħbieb ta' Ġesù, u għalhekk ħassitha maħfura billi għamlitha miegħu? Il-kuntest ta' wara r-rakkont tagħna (8,1-3) wkoll jirreferi għal nisa li kienu ġew meħlusa mill-ispirti ħżiena u mard, li kienu

jakkumpanjaw lil Ġesù fil-ministeru tiegħu. Jista' jkun kienet waħda minnhom?

5. Opri tal-Liġi jew fidi f'Ġesù għall- maħfra tad-dnubiet?

Jidher li Luqa jiffoka fuq il-ġesti tagħha bħala sinjal, bħala konsegwenza tal-maħfra li diġà rċeviet.

Ġesù jilqa' lil Midinba

L-episodju ta' Pietru u Kornelju f'Atti 10,1-11,18 (miktub ukoll minn Luqa) huwa ċar ħafna fuq l-idea tal-indiema u l-konverżjoni. Mhumiex l-atti jew ġesti li jiksbu l-maħfra, l-indiema u l-konverżjoni: hija biss il-fidi f'Ġesù. Kornelju huwa deskritt bħala bniedem pagan imma li kien jagħmel ħafna atti tajbin u ta' min ifahharhom. Huwa deskritt hekk f'10,2: "Dan ir-raġel, flimkien mal-familja tiegħu kollha, kien bniedem sewwa u kellu l-biża' ta' Alla; kien jagħmel ħafna opri ta' karità mal-poplu u kien dejjem jitlob lil Alla." Safrattant, meta Luqa

jerga' jirrakkonta dik il-grajja, jdahhal element ġdid u jgħid: f'10,33: "Għalhekk jien malajr bghatt għalik (għal Pietru); u int għamilt sewwa li ġejt. Issa aħna qegħdin hawn ilkoll quddiem Alla, biex nisimghu dak kollu li l-Mulej iridek tghidilna." F'11,14: "hu jgħidlek kliem li bih issalva, int u l-familja tiegħek kollha." F'Atti 10,43, Pietru jiddikjara li: "Il-profeti kollha jixhdu għalih (għal Ġesù) u jgħidu li kull min jemmen fih jaqla' l-maħfra tad-dnubiet bis-saħħa ta' ismu." Mhux il-fatt li kien bniedem sewwa u kellu l-biża' ta' Alla; li kien jagħmel ħafna opri ta' karità mal-poplu

Il-Midinba taħsel saqajn Ġesù

u kien dejjem jitlob lil Alla; mhux l-opri u l-ġesti, imma l-fidi f'Ġesù ġabu l-mahfra u l-indiema f'Kornelju u l-familja kollha tiegħu. Mhux il-ġesti tal-mara, qawwija kemm kienu qawwija, qalghulha l-mahfra, imma l-fidi fil-mahfra tiegħu! Ġesù ma jlissen l-ebda kelma. Ghalkemm ghajnejn dawk kollha li kienu hemm kienu fuqu, hu ma jtkellimx, jibqa' kalm hafna. Imma kien qieghed jagħti hafna kas dak li kienet qed tagħmel, ghax il-ġesti tagħha kienu jfissru hafna: lilha, midinba magħrufa, kien halliha tersaq lejha u tmissu; mhux biss ma kienx imbuttaha 'l bogħod

minnu jew waqqafha, imma lanqas fittex li jiġġustifika dak li kienet qed tagħmel.

6. Profeta ... jew iktar?

Ir-reazzjoni ta' Xmun (u naturalment ta' kull min kien hemm ġew) kienet ta' skandlu, mhux tant għall-imġiba tagħha (kienet midinba magħrufa, x'tistenna!) imma ta' Ġesù! Il-mod kif kien qieghed iġib ruħu hu, kien żgur sinjal li ma kienx profeta, ghax kieku kien jinduna x'mara kienet! Imma kien hemm bżonn tkun profeta biex tinduna u tkun taf li kienet

Il-Festa fid-dar ta' Xmun

midinba, la kienet maghrufa bhala hekk? Imma ridt tkun profeta tassew biex tinduna li dak li kienet qed tagħmel il-mara kien sinjal ta' bidla tassew kbira, ta' akkoljenza ta' dak li kien qed jagħmel Alla magħha, ta' bniedma li tassew għarfet min kien tassew Ġesù. Dak li lissen biss bejnu u bejn ruħu Xmun u ta' madwaru: "Dan, li kien profeta, kien ikun jaf min hi u x'mara hi din li qieghda tmissu; kien ikun jaf, għax hi midinba!" (v.39) huwa mod ironiku hafna li juża Luqa. Ma kellux bżonn ikun profeta biex ikun jaf min hi u x'mara hi, imma ried ikun tassew profeta biex jinduna x'kien hemm tassew f'qalbha, u min tassew kienet, mara mhux aktar midinba imma niedma, hielsa u mfejqa! Għax kien tassew profeta, Ġesù kien qieghed jara mara li hakmet il-grazzja u l-imhabba ta' Alla; haddiehor kien qieghed jara biss il-mara ta' qabel, il-mara li għamel minnha haddiehor. Luqa, fis-suspetti ta' Xmun, qieghed jagħmel haġa oħra: iqajjem suspett ieħor fina li naqraw il-grazzja miktuba ispirata,

mistoqsija fundamentali – min hu tassew dan Ġesù? Xmun jara li mhux profeta; il-mara tara fih ferm iktar minn hekk; ahna nharsu minn barra x-xena u nibdew naqbd u hjiel li wkoll huwa iktar minn hekk. Aktar tard, fil-v.49, dawk prezenti għall-grazzja jistaqsu: "Dan min hu biex jahfer id-dnubiet ukoll?" Inhallu l-mistoqsija mdendla għal issa, għax se ninghataw twegiba fl-ahħar!

7. Bidla fil-punt ta' l-attenzjoni: Xmun

Wara deskrizzjoni fina tal-ġesti tal-mara, Luqa jitfa' l-ispotlight xi mkien ieħor. Qisu jhalliha ffit fil-ġenb biex jiffoka fuq angolu ieħor, fuq persuna/i oħra. Fiċ-ċentru jiġi Ġesù ma' Xmun il-Fariżew. Tigri xi haġa oħra, li fil-fatt tokkupa l-bqija (u l-parti l-kbira tar-rakkont): s'issa Ġesù kien sieket, u Xmun tkellem miegħu nnifsu. Issa Ġesù jibda jittellem u jithaddet ma' Xmun. Il-mara kienet spontanja fil-ġesti tagħha; Xmun huwa donnu riservat hafna; iktar qisu josserva u jiġbed il-konklużjonijiet f'qalbu. Kien baqa' skandalizzat mhux l-aktar bl-imġiba tal-

mara imma bil-mod kif Ġesù ma ndunax min kienet dik il-mara. Imma hsibijietu ma qasamhomx ma' Ġesù ("l-Fariżew li stiednu qal bejnu u bejn ruħu" - v.39). Jidher ċar x'qieghed jagħmel l-evangelista bejn il-mara u Xmun: il-mara tintlaħaq fil-ġewwieni tagħha għax taqşam ma' Ġesù dak li kienet tħoss u kien hemm f'qalbha għalih mingħajr ma' Ġesù hemm għalfajn jgħid xejn; Xmun ma jintlaħaqx jekk mhux b'parabbola (mekkanizmu ta' hsieb u ġudizzju fuq sitwazzjoni mahluqa f'forma letterarja enigmatika) għax hu jibqa' magħluq fih innifsu fi hsibijietu u fil-ġudizzji tiegħu, u minhabba f'hekk lanqas il-grazzja ta' Alla fil-konverzjoni tal-mara midinba maghrufa li ra ssehħ quddiemu ma tista' tinflu. Xmun jingħalaq għall-grazzja ta' Ġesù imma Ġesù ma jridx jingħalaq għal Xmun. U jieħu l-inizjattiva hu! Issa Ġesù jidhol fi hsibijietu u jindirizzahom b'parabbola: forma letterarja ta' tagħlim imħaddem hafna mill-imġhallmin Lhud, forma li se tgħinu l-ewwelnett jifhem. Imma fil-fatt biss li Ġesù jagħti kasu, u jindirizzah

b'mod tal-mestier tiegħu, juri li anke Xmun hu importanti għal Ġesù, anke hu għandu b'zonn is-salvazzjoni tiegħu, u lest jiltaqa' miegħu skont is-sitwazzjoni u ċ-ċirkostanzi tiegħu. Il-parabbola hija forma ta' storja maħluqa djalogika-argumentattiva (mhux xi rakkont ta' fatt storiku), mehuda mill-ħajja ta' kuljum, imma li għandha l-għan speċifiku li twassal lil min jismagħha jieħu pożizzjoni, jagħmel ġudizzju, speċjalment fuq

nnifsu, l-iktar fuq issues li dejjem hadhom for granted imma li l-parabbola trid thežhež! Ġudizzju li jinbet minn tgħarbil intelligenti u sincier tal-kuxjenza.

8. Parabbola

Is-sid jiddeciedi li jaħfer id-dejn shiħ ta' żewġ debituri tiegħu għax huma ma kellhomx minn fejn. Id-deċiżjoni tiegħu hija ppreżentata bhala fatt, mingħajr xi kunsiderazzjoni ta' mertu jew ġudizzju

dwar xi wiehed mid-debituri: somom differenti maħfura lit-tnejn. Imma r-rikonoxximent, il-gratitudni għal dik il-maħfra miż-żewġ debituri tiddependi għal kollox mill-ġudizzju li jagħmel kull wiehed mit-tnejn fuq is-sitwazzjoni tiegħu: ma kellix minn fejn; ma għamilt xejn jien biex jinħafirli d-dejn tiegħi; lanqas biss tlabt li jinħafirli; kollox hu inizjattiva tal-qalb tajba u l-bona volontà tal-kreditur!

Min sema' l-parabbola, l-aktar Xmun, jikkonkludi ma' Ġesù li l-ghażla tal-kreditur li jahfer liż-żewġ debituri, għal kollox gratwita għax m'hemm l-ebda kondizzjoni imposta jew murija mid-debituri, mhix għal kollox paradossali. Li Xmun fehem li dak li nħafritlu l-akbar somma jhobb iktar lis-sid, hija l-punt li Ġesù jrid iwassal għalih lis-semmiegħa tiegħu. Il-qalb kbira tas-sid timbuttak jew thajrek thobbu iktar u tassew.

9. L-applikazzjoni tal-parabbola

Interrogat minn Ġesù dwar il-parabbola, Xmun iwieġeb u t-tweġiba tiegħu timpenja mhux biss l-għarfien f'dak li jaf, imma wkoll l-użu tajjeb ta' l-intelligenza tiegħu f'illi jiżen l-affarijiet, jagħżel. Xmun jirrappreżenta lil kull min jaqra l-Kelma ta' Alla: min jaqraha ma jridx biss jikseb tagħrif ġdid għax tgħallem ngħidu aħna parabbola oħra, grajja oħra fil-ħajja ta' Ġesù, imma wkoll irid jgħarbel il-ħajja tiegħu stess. L-istorja, il-parabbola, il-grajja tgħarbel lilu: fl-istorja, fil-parabbola, fil-grajja jaqra l-istorja u s-sitwazzjoni tiegħu stess! Ġesù jikkonferma l-ġudizzju tajjeb li għamel Xmun dwar il-parabbola: "42b" Min minnhom se jhobbu l-iżjed?" 43Wieġeb

Xmun u qal: "Jidhirli jien li dak li ħafirlu l-iżjed." "Ħsibtha tajjeb," qallu Ġesù". Issa Ġesù jista' jgħin lil Xmun jgħarbel is-sitwazzjoni tal-mara quddiemu u f'daru b'iktar oġġettività (jaqra dak li hemm ġol-vażett minn ġewwa), u li fuqha kien diġà għadda l-ġudizzju fuq Ġesù ("ma jistax ikun profeta") u fuq il-mara stess ("mara midinba bħalha"). Minn hemm ikun jista' jgħarbel is-sitwazzjoni ta' ħajtu b'aktar trasparenza u oġġettività (bħal fil-vażett tal-alabastru) ... u jieħu deċiżjoni! Luqa jinnota l-moviment fiżiku ta' Ġesù ... biex jiġbed l-attenzjoni għal dak li għaddej fil-qlub ta' dawk prezenti hemm ġod-dar ta' Xmun, u dawk prezenti quddiem l-evanġelju fil-qari tiegħu: Ġesù jdur lejn il-mara, il-mara li "daret" lejn Ġesù u lejn Alla, Xmun mistieden "idur" lejn il-qalb ta' Alla wkoll ... u aħna?! Il-kelma bil-Grieg għal "iddur" hija l-istess verb għal "tikkonverti" ... convertere iddur lejn! Ġesù jdur lejn il-mara u jistieden lil Xmun (u lil dawk prezenti u lilna ...) jdur lejha wkoll (billi l-ewwel idur fiżikament ha jaraha): "Qiegħed taraha lil din il-mara?" (v.44) Ried jgħidlu: "Qed tara b'liema libertà imlietni bl-attenzjoni u l-imħabba tagħha? Tagħraf minn fejn setgħet għabitha dik

il-libertà? Tagħraf li, bħad-debituri tal-parabbola li għaliha għadek kemm weġibt tajjeb inti stess, din il-mara thossha tant maħbuba minn min diġà ħafirlha ħafna?" Xmun il-Fariżew isir f'dan l-istadju ermenewta (wiehed li jinterpretat) tas-sens, tas-sinifikat, tal-ġesti wiehed wiehed tal-mara kif iddeskrivihomna l-awtur. Imma fuq kollox issa jista' jfisser, fid-dawl tal-parabbola (min minnhom iħobbu l-iktar? ... dak li ħafirlu l-aktar!), ir-raġuni fil-fond fil-fond għala għamlet dak kollu li għamlet ... u fuq kollox fejn qiegħdha qalbha issa! Jekk il-ġesti tagħha flimkien huma sinjal ċar u jgħajjat tal-gratitudni lejn Ġesù u l-imħabba fil-maħfra li wrieha, allura huma sinjali tal-għarfien li ġiet milqugħa mill-ġdid, imma wkoll li issa hi stess tista' tilqa' lil dak li ħafirlha, ħabbha u laqgħha lura go qalbu. Issa hi ħadet post Xmun: hu lil Ġesù daħħlu biss f'daru imma ma laqgħux kif kellu jilqgħu; hi, l-mara midinba magħrufa, saret il-vera hostess ta' Ġesù go fiha u f'ħajjitha, u ta' dak kollu li għamel magħha. Din kienet il-bidla ("dawra") l-kbira li għab fiha Ġesù: issa tista' thobbu tassew, b'libertà li għamlitha tassew šiħa. Fir-rakkont ta' Kornelju, li jgħin biex niġmnu minn

fejn tiġi l-maħfra, il-Lhud infushom, li qabel kienu hađuha kontra Pietru għax daħal għand u kiel mal-pagani, jistqarru: “Mela Alla lill-pagani wkoll tahom l-indiema li twassal għall-ħajja!” (11,18) permezz tal-fidi f’Ġesù (10,43)! Atti 15,9: “Saffielhom (lill-pagani) qalbhom bil-fidi” – hija d-dikjarazzjoni ta’ Pietru quddiem il-Knisja ta’ Ġersusalem fis-Sinodu, b’referenza ċara għall-episodju ta’ Kornelju u l-familja kollha tiegħu, fejn l-opri tal-Liġi kienu qegħdin jiġu diskussi!

Xmun stieden lil Ġesù għandu

Ġesù laqa’ bil-qalb l-istedina tiegħu u daħal għandu

Ġesù laqa’ mill-ġdid għandu lill-mara midinba

Il-mara tilqa’ bil-qalb l-istedina ta’ Ġesù u terġa’ lura għandu b’ħafna gratitudni

Xmun ma jagħrafx biżżejjed l-imħabba ta' Ġesù meta laqà l-istedina u daħal għandu, u ma kienx host kif kellu jkun

Xmun jiġi mistieden isir host ta' Ġesù u jitgħallem minnu x'jiġifieri tkun host

Xmun iħares lejn kollox mil-lenti ta' host li ma jafx tajjeb x'jiġifieri tkun host

Il-mara midinba tagħraf tajjeb l-imħabba gratwita ta' Ġesù u hi ssir hostess tajba ħafna tiegħu

Il-mara diġà saret hostess ta' min ifaħħarha

Il-mara qrat kollox bil-lenti ta' x'jiġifieri tkun hostess ta' Ġesù li laqagħha għandu u għallimha Hu kif tkun hostess

- Xmun fil-mara ra d-dnub – il-vażett minn barra biss;
- Ġesù fil-mara ra l-gratitudni u l-apprezzament għall-maħfra li taha - il-fwieħa minn go l-alabastru tal-vażett – il-ġesti-sinjal tal-gratitudni lejn il-maħfra li taha.

Fil-bidu, Xmun, il-mara, u aktar tard dawk prezenti għax-xena kollha, aħna ... konna lkoll quddiem mistoqsija: “Dan min hu?” Fil-vv.47-48, Ġesù jgħid li lill-mara nħafrulha ħafna ħtjiet. Il-verbi (aphiōntai u aphietai) huma fil-passiv (teoloġiku): huwa Alla wara l-azzjoni tal-maħfra. U Alla xejn ma jzommu milli jaħfrilha permezz ta' dak li “ġie jfittex u jsib lill-mitluf” (Lq 19,10). Dan min hu, li jista' jkun daqstant qrib ta' Alla –li waħdu jista' jaħfer id-dnubiet– biex dnub din il-mara jinħafu permezz tal-fidi fih, għax hu jiddikjara dnubietha

maħfura? Dak li “mhux profeta” ... għax hu ikbar minn hekk, huwa dak li Alla permezz tiegħu jaħfer id-dnubiet u jsalva lill-bnedmin. Huwa hu Alla nnifsu!

10. Konkluzjoni

Tilqa' lil Ġesù mhux biss billi toffrilu d-dar imma tilqgħu tassew ġewwa fik ... u tilqa' dak li jista' jagħmel għalik! Tagħtih mhux xi haġa, imma lilek innifsek. Jekk fil-Bibbja

l-maħfra u l-ħniena huma mxebbha mal-ġuf (bil-Lhudi raħamim) li joffri spazju f'Alla għal min idur lejha, il-mara sabet l-isparzu ġol-qalb ta' Ġesù biex terġa' ssir hi, u tagħraf dik l-imħabba.

Xmun jiġi mistieden isib hu wkoll l-isparzu fil-ġuf tal-ħniena ta' Ġesù, u jagħmel spazju għal Ġesù mhux biss fid-dar tiegħu imma f'qalbu wkoll.

Il-maħfra u l-indiema jfissru mhux l-aktar li INTI tgħid ħtjietek, imma li thalli lil ĠESU jibdilhom fik fi mħabba tiegħu.

et les pharisiens. Et commencent les miracles
que ihu crist fist. comment il guerit le mezel.

L-IMPENN TA' ĠESU FAVUR IL-BATUTI

tu me puez monder (3) wulz. Et ihs esten
dant sa main latomani dilant. ie le vueil
seus mondes. et les meitmes

Mons Lawrenz Sciberras

Luqa huwa l-evangelista soċjali; aġġettiv li jaqbel tassew meta wiehed jagħmel il-kritika nterna. Fil-hsieb u fil-fond tal-qalb ta' Luqa, Ġesù huwa dak li jsejjaħ henjin il-fqar (Lq 6,20), u fl-itess waqt jitkellem tant iebes fejn jidhlu l-ghonja. "Hażin għalikom, intom l-ghonja" (Lq 6,24). Hawn Ġesù qed jagħmel sejha profetika qawwija; stedina għal proprejtari biex jużaw sewwa l-ġid tagħhom u jagħmlu karità: "Mela agħtu karità minn dak li

hemm ġewwa u taraw kif kollox ikunilkom nadif” (Lq 11,41).

Stedina għaċ-ċahda

F'tifsira aktar wiesgħa Ġesù qed jordna biex wiehed jitlaq ġidu kollu (14,33), ibiġħ kull ma għandu u jagħtih lill-foqra (18,22). Din l-istedina hija indirizzata lil dawk li jridu jersqu l-aktar fil-qrib ma' Ġesu. Ma tistax tkun dixxiplu ta' Ġesù jekk wiehed ma jirrinunzjax għall-ġid proprju tiegħu, inkluż ir-rabtiet ta' mal-familja (18,28-30). Imma minn barra dan iċ-ċirku ta' dawk li jridu jimxu wara Ġesu, din l-istedina ddr ukoll fuq il-bnedmin kollha. L-eżortazzjoni ġejja mill-ambjent ta' Luqa u dan sabiex waqt ikla ma tistedinx lill-familjari u anqas ġirien għonja imma “lill-foqra, il-magħtubin, iz-zopop , u l-għomja” (14,12), hija stedina magħmula lill-kulhadd, b'mod speċjali lis-sinjuri.

Il-kritika qawwija lill-għani msemmi fil-parabbola tal-għani u Lazzru, hija ndirizzata lill-bnedmin kollha mingħajr ebda restrizzjoni. It-tagħlim dwar it-tezori li wiehed għandu jiġmà mhux le f'din id-dinja imma fis-sema (Lq 12,33), taqbel perfettament mal-kliem meqjus; “Ma tistgħux isservu lil Alla u lill-flus” (Lq 16,13; Mt 6,24). Dejjem skont Luqa, iċ-ċahda shiha għal dak li wiehed jippossjedi, it-theddid ta' tkeċċija mis-saltna t'Alla (18, 25), dawn jiġu sigillati sew fil-predikazzjoni ta' Ġesù; anzi huma rikjesti l-aktar meħtieġa biex wiehed jidhol fis-saltna.

Dawn it-talbiet hekk radikali, Ġesù bosta drabi jindirizzahom lid-dixxipli tiegħu; dawn kellhom ikunu ta' tip u mudell għall-komunità Kristjana. Huwa proprju għalhekk li bosta drabi Ġesu jdur fuq il-komunità u jgħidilha: “Le merħla ċkejka, tibzġhu xejn, għax Missierkom għoġbu jagħtikom is-Saltna! U dritt wara jkompli; “Bieghu ġidkom u aġhtuh karità u fittxu għalikom infuskom boroż li ma jitmermru...” (Lq 12,33). Aktar 'l isfel imbagħad, fil-parabbola tal-qaddej fidil u dak ħazin Pietru jistaqsi lil Ġesù: “Din il-parabbola qiegħed tghidha għalina jew għal kulhadd” (Lq 12,41). Il-kuntest huwa ċar; Ġesu jindirizza lill-mexxejja responsabbli mill-komunità.

Il-foqra

Biex wiehed jifhem il-ħsieb ta' Luqa f'relazzjoni mal-predikazzjoni ta' Ġesù wiehed għandu iżomm f'moħħu ċar minn huma l-foqra *ptohoi*. Din il-kelma Luqa jiktibha għaxar darbiet u dejjem ifisser dawk li materjalment huma foqra, neqsin mill-meħtieġ, mela tallaba. Fil-beatitudni dwar il-foqra (Lq 6,20), u dan f'kuntrast mal-għonja (Lq 6,24), wiehed hawn jifhem faqar li jġib l-ġuħ u d-dmugħ. F'Mattew din l-istess beatitudni, tiġi mqiegħda f'kuntest reliġjuż. Huma dawn il-foqra li joqogħdu b'mod shiħ għar-rieda t'Alla, billi jqiegħdu fih it-tama shiha tagħhom. Fuq l-istess livell hemm ukoll dawk

li jibku imma jigu kkonslati; dawk ta' qalbhom helwa u li ghad jirtu l-art, jigifieri s-saltna t'Alla (Mt 5,3-6). F'dan l-istess hsieb hemm it-twissija għall-hajja magħquda m' Alla; mela bnedmin ta' hniena, dawk li jgibu l-paci, u li jsofru persekuzzjoni għall-imhabba tal-gustizzja.

Dawk li bhal issa għandhom il-guħ u jibku, fil-gejjieni għad ikunu mxebbghin u jidhku fiz-żmien li gej, dak li jgib Alla miegħu, jehles id-destin tal-foqra u ta' dawk li jbatu hawn fuq l-art jibku. Din it-thabbira ta' salvazzjoni lill-foqra, tingħata flimkien mal-helsien lill-habsin, id-dawl lill-għomja, nifs ta' hena lil dawk maħqura. Il-bidla li se ssir bejn dawn ta' din id-dinja fis-saltna futura għandha l-fundament tagħha fil-Manifikat: "Mela b'kull gid lil min hu bil-guħ, u l-għonja bagħathom 'il barra b'xejn" (Lq 1,53). Fl-istess hin kemm il-beatitudni kif ukoll is-saħtiet għandhom bhala għan il-harsa eskatologika. Dejjem fil-Vangeli ta' Luqa, ma hemm qatt ebda idea ta' xewqa ta' kastig, imma u dan jghodd kemm għall-propjetarji kif ukoll għal għonja u dawk potenti, hemm sejha qawwija għal konversjoni. Mill-Vangeli jidher sew kemm Luqa baqa' marbut wahda sew mal-predikazzjoni ta' Ġesu fejn jittellem dwar il-mistednin għat-tieg. Luqa jikteb li f'okkazjonijiet bhal dawn wiehed ma għandux jistieden il-familjari, l-għonja, daqskemm il-foqra, magħtubin, zopop u l-għomja (Lq 14,12-14). Meta wiehed jiftakar

li dawn il-kwalitajiet ta' nies bhall-imgiddma kienu meqjusin imniggsa, mela ta' min iwarrabhom u jaħrabhom, kliem Ġesu għandu tassew qawwa. Li wiehed ihejji ikla għal dawk li huma mwarrbin mis-socjeta', dan jaqbel mat-tghlim dwar l-imhabba tal-proxxmu.

Biex wiehed jifhem aktar dawn il-fqar wiehed għandu jzomm f'moħhu l-istat meskin ta' dawn il-morda u l-batuti. Huma qegħdin fuq l-istess livell ta' dawk zopop, għomja u mifluga (Lq 14,13.21). U dan għaliex il-faqar laqathom tant li waslu fi stat li jittalbu bil-kbir. Dawn it-talin li ma setghux jipprovdu għalihom infushom, kienu jghixu mill-mejda tal-fqar. Biss fi żmien Ġesu ma kien hemm ebda organizzazzjoni serja dwar dan.

Fin-nuqqas tal-għajnuna pubblika lill-foqra, kien hemm xi forom ta' għajnuna ohra imma din privata, u dan kien meħtieg tassew. Ġesu għamel stedina qawwija hafna fejn tidhol il-karita-għajnuna. "Bigħu gidkom u agħtuh karita u fittxu għalikom infuskom boroż li ma jitmermru". (q 12,33). Il-kap tal-publikani Żakkew, meta ddecieda li jagħti nofs gidu lill-foqra (Lq 19,8) kien qed jimxi fuq din l-istedina ta' Ġesu. Ġesu kkritika b'mod l-aktar aħrax għal mod legalistiku li bih kienu jimxu l-Farizej, għax dawn kienu mitlufin fil-ħasil minn barra tal-ktieli, borom u platti, biex imbagħad minn gewwa mimlija serq u xehha. "Mela agħtu karita minn dawk li hemm

għewwa u taraw kif kollox ikunilkom nadif” (Lq 11,41). Luqa kiteb ukoll l-eżempju ta’ dik il-mara fqira li tefgħet is-sehem tagħha fit-teżor tat-tempju (Lq 21, 1-4; Mk 12, 41-44). Għall-evangelista Luqa l-faqar huwa stat li jgħakkes waħda sew lill-bniedem. Għalhekk wiehed għandu jagħmel hiltu biex itaffih billi jgħin mill-gid li jkollu. Ġesu stess kien jagħmel parti miċ-ċetu tal-fqar, u bil-mirakli tal-fejqan tiegħu, wera kif wiehed jista’ jgħin lil dawn il-fqar. Il-faqar iwassal għall-mewt; hekk per eżempju kienu dawk l-imgiddmin; Imma

Ġesu lil dak ir-raġel marid sewwa bil-lebbra” fejq dritt (Lq 5,12). Lażżru, raġel fqir, mixhut fuq l-għatba tal-bieb, mimli ċraret kien tassew qrib il-mewt. Imma wara mewtu l-anġli haduh fi hdan Abraham. Luqa aktar mill-evangelisti l-oħra sħabu għamel għażla favur dawk foqra. Għalih huma l-magħżulin ta’ Alla, li għad ikollhom sehem fis-saltna futura. Meta pparagunati ma’ dawk għonja, l-foqra jiġu mgħollija ‘l fuq u dan grazzi għall-imħabba t’Alla lejhom (Lq 16,22). Hekk Luqa jsir il-prekursur ta’ privileġġ għall-fqar. Dan fil-verità

wiehed jarah fl-ewwel snin tal-Kristjanezmu, speċjalment fl-ittra ta’ Ġakbu: “Alla kien li għażel lill-foqra għad-dinja biex jistagħnew fil-fidi u jsiru werrieta tas-saltna” (Ġak 2,5).

Il-għonja

Luqa jiddedika aktar tagħrif dwar il-għana milli lejn il-faqar, avolja bejniethom hemm rabta reċiproka. Minn dak li halla Luqa fl-evangelju, wiehed jiltaqa ma numru ta’ hażin għalikom il-għonja (Lq 12,24), il-parabbola tal-bidwi li stagħna hafna (12,16-21),

id-diskors dwar l-ikliet kbar u bil-ħala (14,12-14), il-parabbola tal-ġhani u Lazzru (116,19-31), u l-episodju tal-kap tal-publikani Zakkew (19, 2-10).

Kif jiġu deskritti l-foqra? Wieħed jissopponi li jkollu ħafna ġid materjali, fuq kollox beni mmobbli. Ma' dawn hemm dawk li għandhom ħafna proprejtà, kummerċ wiesà tassew, u kuntratturi dwar xogħlijiet. Luqa ma jiteressahx wisq minn fejn ġie il-ġid, imma jħares lejn l-imġiba ta' dak li huwa ġhani. Luqa huwa aktar minn ċert li l-ġhana hija kawża ta' xehħa kbira (12,15). Barra dan l-ġhani jkompli jaħseb u jerga' jaseb ta' kif ikompli jiġma' l-ġid (8,4; 12,19). Aktar ma għadu, dejjem irid aktar.

Il-ġhana twassal għall-ingustizzi, il-ġhonja dejjem iridu is-siwi ta' kollox; iridu minn ifaħħarhom u junurahom (14,7-10). Fost il-ħażin għalikom ta' Ġesu hemm ukoll din : Ĥażin għalikom meta kulhadd isemmikom fil-ġid. Għax l-istess għamlu missirijietkom lill-profeti foloz" (6,26). Ġesu jagħmel enfasi qawwija fuq "l-ġhonja", fuq il-konsegwenzi koroh li joħorġu (26,25) u speċjalment għaliex dawn ġew ħafna f'islien in-nies (26,26).

Il-perikli li joħorġu mill-ġhana u dan biex wieħed isalva ħajtu huma bosta; hajja f'lussu kbir (12,19), id-disprezz tal-foqra (16,20), l-ambizzjoni u l-ġhira (14,7), l-arroganza (14,16-2). Il-ġhana twassal biex wieħed iwarrab 'l Alla u jingħalaq waħda sew għassejha li jagħmillu l-Mulej

(18,22). Il-ġhana tant hija ta' dannu li l-ġhonja xejn mhu faċli għalihom li jidhlu fis-saltna t'Alla u dan għaliex "ehfef li ġemel jgħaddi minn ġhajn ta' labra milli wieħed ġhani jidhol fis-Saltna ta' Alla" (Lq 18,25). Biss hawn ukoll wieħed għandu jagħmel għażla u attenzjoni. Qatt ma għandha issir kundanna bħala tali għal dak li wieħed jippossjedi, imma għall-vjolenza, għall-ħtif, għall-korruzzjoni u għall-ingustizzi li jtaqqlu sew fuq minn jippossedihom.

Luqa jkompli jgħallem dwar l-onestà fin-negozju ta' din id-dinja. Iwissi bil-qawwa biex wieħed jamministra bil-għaqal dak kollu li ġie fdat f'idejh. L-insistenza biex wieħed ikun fidil fil-ftit hekk imbagħad jiġi afdat fil-wisq jitfa' dawl fuq il-komunità biex din tħaddem bil-għaqal il-flus li jiġu fdati f'idejha. Il-ħażen tal-"mammona" jiġifieri flus jiġi kkuntrastat mal-ġhana vera; kif ukoll wieħed għandu juri u jagħmel attenzjoni speċjali wkoll fil-ġid ta' haddiehor: "U jekk ma wrejtux ruħkom fidili f'dak li hu ta' haddiehor, min se jagħtikom dak li hu tagħkom?" (Lq 16,12). It-taqsima shiħa li hemm bejn il-versi 9-13 huwa tagħlim ċar, qawwi u konċiż ta' kif wieħed jagħmel użu tajjeb mill-fus u mill-ġid kollu l-iehor ta' din l-art. Hawn jidher li l-enfasi qiegħda fuq il-mod ta' kif wieħed jamministra sew il-ġid li jkollu. Is-sentenza tal-għeluq, "ma tistgħux taqdu lil Alla u lill-flus" (Lq 16,13) tfisser li wieħed għandu jagħti lil kulhadd dak li hu tiegħu.

Zakkew

IL- VIA DOLOROSA

P. Twanny Chircop ofm

“Meta twieldet eżattament ir-Triq tas-Salib? Din hi domanda li mhux faċli li wiehed jirrispondiha. Dan minhabba l-fatt li din id-devozzjoni, kif waslet lilna illum, hija riżultat ta’ proċess twil u li huma mdaħħlin fih Ġerusalemm u l-Ewropa.

Ma hemmx dubju li l-Via Dolorosa taf il-bidu tagħha lill-ewwel insara, influwenzati mill-liturġija li tiġi attwalizzata mir-rakkonti Bibliċi. Huma kienu dawk li ghenuna nħarsu u nixhtu l-ħarsa tagħna lejn l-aħħar episodji fil-ħajja ta’ Ġesù. L-ewwel insara riedu jagħmlu

t-tifkira tagħhom fil-post oriġinali, fl-ambjent oriġinali. B'hekk wieħed jgħix, fl-ambjent u klima oriġinali tal-ġrajjet, u jsir parteċipi mis-sofferenzi ta' Kristu (1Pt 4,13; 2, 21) "Imma ifirhu, għax b'hekk intom qeghdin tissieħbu fit-tbatijiet ta' Kristu. Għal dan intom kontu msejha għax Kristu wkoll bata għalikom u hallielkom eżempju biex timxu fuq il-passi tiegħu." Il-kumpliment għamlitu l-Ispiritwalità medjevali, sensibbli għall-umanità ta' Kristu u għas-sofferenzi tal-Iben ta' Alla. Permezz ta' dan l-insara rċevew stimolu (qawwa) biex jimxu wara Ġesù fit-triq tas-salib, jimmeditaw il-ġrajjet tal-Passjoni, biex jimitaw fil-ħajja ta' kuljum l-eżempju tas-Salvatur tagħhom.

Storja qasira tal-Via Crucis

Sa mill-ewwel żmenijiet l-insara għamlu minn kollox biex iżommu ħajja ġewwa Ġerusalem it-tradizzjoni tal-passjoni ta' Kristu anke jekk f'mod differenti minn dik tal-lum.

Lejn l-aħħar tar-IV seklju (381-384), il-pellegrina spanjola, Egeria żaret l-Art Imqaddsa f'pellegrinaġġ. Mid-djarju tal-vjaġġ li żammet naqraw li fi granet tal-ġimġha u tas-sena l-insara tal-post kienu jmorru fuq il-postijiet marbuta mal-ġrajjet tal-fidwa. Fil-lejl ta' Ħamis ix-Xirka u l-Ġimġha l-Kbira, il-fidili (l-insara), flimkien ma' l-isqof tagħhom, kienu jagħmlu purċissjoni lejn il-postijiet qaddisa tal-

passjoni ta' Ġesù; wara li joħroġu mill-Imbomon (dan huwa bini fuq il-quċċata tal-Ġholja taż-Żebbuġ li jfakkar it-tluġ fis-sema tal-Mulej) jinżlu l-Getsemani fejn, permezz tal-qari tal-vanġelu, kant u talb, kien jiġi mfakkar l-arrest ta' Ġesù. Minn hemm il-purċissjoni kienet taqşam il-belt sal-Bażilika tal-Qabar ta' Kristu fejn kienu jsiru iċ-ċelebrazzjonijiet prinċipali (Itinerarium 36). Wasal għandna tagħrif simili permezz tal-Lezzjonarju Armen (V seklju).

Iż-żmien tal-Kruċjati hu tappa importanti oħra fil-formazzjoni tal-Via Crucis. Il-Kavallieri, ġejjin mill-pajjiżi Ewropej, wara li rebhu lura l-belt ta' Ġerusalem, bdew isahħu

l-memorja tal-postijiet qaddisa, kemm dawk veri u dawk li kienu jaħsbu li kienu hemm, marbuta mal-ħajja ta' Ġesù u b'mod partikulari mal-passjoni. It-tifkira f'dawn il-postijiet bdiet, bil-mod il-mod, issir aktar ħajja u bdiet tieħu xejra ta' mixja ta' stazzjonijiet.

Lejn is-sena 1294, id-dumnikan Ricoldo di Monte Croce, fil-kronaka tiegħu tal-vjaġġ li għamel fl-Art Imqaddsa, jgħid għall-ewwel darba li l-pellegrini kienu jagħmlu l-istess triq li mexa Ġesù fl-aħħar jum ta' ħajtu; mill-post fejn gie kkundannat sal-post fejn gie msallab u midfun ġewwa qabar. Kienu l-Kruċjati li ġabu dawn it-tradizzjonijiet mill-Art Imqaddsa għall-Ewropa. L-insara ta' dak iż-żmien kienu

GST/PIA
VERONICA
FACIEM
CHRISTI
LUNTEO
DETERCI

fuq kollox interessati dwar il-ġrajjet tal-passjoni ta' Kristu, f'sintonija mal-ispiritwalità tal-medju evu. L-iżvilupp ta' forom reliġjużi ġodda kienu jiffavorixxu diversi devozzjonijiet li nxterdu prinċipalment fit-territorju ġermaniku u tal-pajjiżi baxxi, bħalma kienu 'Is-Seba' waqat ta' Ġesù, 'Il-mixjiet ta' tbatija ta' Ġesù' jew 'Pellegrinaġġi Spiritwali'. Il-Kanonku Bartilmew ta' Pola, huwa l-awtur ta' librett devozzjonali importanti, ippublikat fl-1475, li jxerred id-devozzjoni lejn il-hekk imsejhin 'Seba' Maħfriet, talbiet penitenzjali li kienu jingħadu f'kull stazzjon. In-numru 7 ma kienx għażla bl-addoċċ; fil-fatt 'sebgha', fil-Bibbja, jidher bħala simbolu ta' dak li hu shih u perfett (ara Ġen 1,3-2,3, Eż 12,15-20, 1Slat 7,38b, Ġob 5,19, Prov 24,16). It-test miktub mill-kanonku Taljan, maqlub għall-Latin, kien l-ispirazjoni għal opri oħra fuq l-istess stil li nfirxu b'mod qawwi fl-Ewropa kollha.

Fit-tieni nofs tas-seklu sittax l-iskema fissa ta' seba' stazzjonijiet-waqgħat kibret għal tnax. B'dan il-mod ġew miżjuda mal-'waqgħat' ġrajjet oħra mill-hajja ta' Ġesù, b'tali mod li flimkien kienu jagħmlu enfażi fuq l-importanza li wiehed jimxi wara Ġesù fit-triq tas-Salib u li jingħaqad spiritwalment mal-passjoni tiegħu. Eżempju ta' dan, ta' din it-tendenza l-ġdida, huwa mogħti lilna minn il-hekk imsejjaħ 'Pellegrinaġġ Spiritwali' (stampat fl-1563) li fih, il-karmelitan Belġjan Johan van Paesschen (Jean van Paschen) ippropona ordni fil-Via Dolorosa mhux hafna differenti minn dak li għandna illum (l-akbar differenza tirrigwarda iż-żmien: kull stazzjon kien jikkorrispondi ma' ġurnata). Il-forma twila (longa Via Crucis) kienet tiġbor fiha 15-il stazzjon, filwaqt li dik ġenwina (vera Via Crucis), bl-ewwel tliet stazzjonijiet mhollija barra, kien fiha 12-il stazzjon:

1. L-arrest fil-Ġetsemani

2. Il-proċess quddiem is-Sinedriju
3. Il-proċess quddiem Pilatu
4. Il-kundanna għall-mewt
5. Ġesù mgħobbi bis-salib u l-ewwel waqgħa
6. Il-laqgħa ma' Ommu u t-tieni waqgħa
7. It-tielet waqgħa u l-għajnuna ta' Xmun minn Ċirene
8. Ir-raba' waqgħa u l-ġest ta' ħniena tal-Veronika
9. Il-ħames waqgħa
10. In-nisa ta' Ġerusalem
11. Ġesù mneżża' minn hwejġu
12. It-tislib
13. Il-mewt
14. Ġesù mnizzel mis-salib
15. Id-difna

Opra oħra tal-istess żmien (1584) hija dik tas-sacerdot fjamming Christian van Adrichem (Adrichomius). Il-Via Dolorosa hi maqsuma fi 12-il stazzjon, li l-ordni tagħhom fis-sustanza mhux differenti minn dak ta' van Paschen; il-waqgħat ta' Ġesù ġew imnaqqsa għal tlieta. Adrichomius għamel sforz biex jindika t-tul tat-triq li mexa Ġesù mingħand Pilatu sal-Kalvarju; 1321 pass jew 3330 pied (=kważi 4 kilometri). Il-qies preċiż tad-distanza bejn stazzjon u ieħor kellu skop; b'dan il-mod, in-nisrani jkun fejn ikun (id-dar jew il-knisja), jimxi madwar jew lura u 'l quddiem biex jimxi ma' Ġesù, iżomm f'moħħu it-Triq tas-Salib u jimmedita f'qalbu l-passjoni ta' Kristu.

Bejn is-sekli XVII u XVIII, l-iskema tal-Via Crucis ħadet forma ġdida, din id-darba definitiva: mat-tnax-il stazzjon ġew miżjuda (jew separati minn dawk doġà eżistenti) l-aħħar tnejn; Ġesù jitnizzel mis-salib u d-difna. B'dan il-mod ġie affermat u mxerred l-ordni l-ġdid tal-Via Dolorosa magħmula minn 14-il stazzjon, li għadha hekk sal-lum. Fl-1731 il-Kongregazzjoni tal-Indulgenzi għarfet il-Via Crucis bħala devozzjoni qaddisa. Din id-deċiżjoni ekklesjastika

sabet appoġġ prezzjuż fil-predikazzjoni ta' San Leonardo da Porto Maurizio – il-famuż predikatur Franġiskan tal-Via Crucis – li għal 40 sena, sal-mewt tiegħu fl-1751, waqqaf personalment 572 Via Crucis. Waħda minnhom, bil-permess tal-Papa Benedittu XIV, waqqafha ġewwa il-Colosseo ta' Ruma fl-1741. F'dan il-post, imqaddes bid-

demm ta' tant martri insara, il-Papa Pawlu VI, wara l-pellegrinagg li għamel fl-Art Imqaddsa fl-1964, beda l-użanza li jagħmel hemm il-Via Crucis nhar il-Ġimgħa l-Kbira. Din id-devozzjoni, minkejja l-bidliet li rat fil-forma tagħha, baqgħet dejjem tgawdi stima kbira mill-insara. Imma lanqas ma naqsu l-kritiċi. Wiehed mill-aktar ħorox kien il-

benedittin P. Giuseppe Maria Puiati tal-monasteru ta' Monte Cassino. Huwa wera d-dubbji tiegħu dwar l-istazzjonijiet li ma humiex imsemmija fil-Vanġeli – il-waqgħat, il-laqgħa ma' Ommu, il-ġest tal-Veronika u li jpoġġu l-ġisem mejjet ta' Ġesù f'hoġor Marija. Kienu ħafna l-awturi li taw ir-reazzjoni tagħhom għal dawn l-oġġezzjonijiet. Dawn sostnew li l-veru sens

tal-Via Crucis mhux dejjem hu bbażat fuq il-kronoloġija ta' fatti storiċi, xi wħud mill-istazzjonijiet huma msejsa fuq it-tradizzjoni, meħuda mill-ħajja liturġika jew mill-frott ta' riflessjoni teoloġika u mill-intwizzjoni spiritwali ta' l-insara. Il-Via Crucis ma tatix kronoloġija tal-aħħar sigħat tal-ħajja ta' Ġesù, u lanqas ma hu l-iskop tagħha li b'mod fidil tirrappreżenta l-aħħar ġrajjet ta' ħajtu, anki jekk uħud mill-istazzjonijiet huma meħuda mill-Vanġeli. Il-Via Crucis tgħin lin-nisrani jidhol fil-misteru tas-sofferenza u tal-mewt ta' Iben Alla.

Hija lezzjoni ta' umiltà u mħabba – sejha għall-konversjoni. Min iħares lejn il-Via Crucis mill-vizzjoni storika jew iftittex stimuli ta' natura esiġetika, wisq probabbli li jibqa' deluż. L-ewwel tħassib huwa proprju dwar il-belt ta' Ġerusalem, fejn Ġesù miet u rxoxta. Il-belt, minn żmien Ġesù, giet meqruda u mibnija mill-ġdid bosta drabi. Il-pellegrin irid iżomm dan f'moħħu waqt li jkun qed jagħmel it-Triq tas-Salib ġewwa il-*Via Dolorosa*, qalb l-isqaqien u toroq dojoq u l-istorbju u kaos tas-suq ta' Ġerusalem illum. Wieħed

jifhem il-mistoqsija, "Imma veru li Ġesù mexa hawn?" Il-mixi matul it-Triq tas-Salib irid ikun akkumpanjat mill-fidi u d-devozzjoni. Dan biex wieħed jissupera l-barrieri taż-żmien. Irridu nħallu l-ġebel jitkellem, xhieda tal-passat li jibnu l-pont bejn ilbieraħ u illum. L-istazzjonijiet tal-Via Dolorosa jagħmlu ħajjin il-mumentu traġiċi fil-ħajja ta' Ġesù, li n-nisrani irid jidhol fihom biex jiltaqa' mal-ħellies, tifkira tal-wegħda divina, "tfittxuni u ssibuni. Meta tfittxuni b'qalbkollha, issibuni" (Ġer 29,13-14).

IL-FOQRA TAL- MULEJ BIL-BIBBJA

Fr. Charles Buttigieg

“Imberkin dawk li huma foqra f’qalbhom, ghax ghalihom hi s-saltna tas-smewwiet” (Mat 5:3)

Il-Foqra ta’ qalb umli

Fl-Ebrajk insibu diversi kliem li jfissru l-kelma ‘faqar’, fost dawn insibu: ebhyon, dal, rush,

chelekhah. Fil-Grieg insibu l-kelma ‘ptochoi’ għall-foqra. Insibu ukoll fl-Ebrajk il-kelma ‘anaw’, plural ‘anawim’, li gejjja mill-verb ‘anah’, li jfisser ‘tghawweg’ ‘l isfel’ jew ‘titghawweg’, għaliex dawk li huma fqar u batuti minhabba s-sewwa huma tassew qaddejja umli ta’ Alla. Għalhekk l-‘anawim’ huma dawk il-fqar li jbatu u jitolbu b’qalb umli, u huma msejha fl-Antik Testament bħala ‘il-foqra ta’ Jahweh’: “il-fqir jidher bħala l-ħabib u l-qaddej ta’ Jahweh” (Salm 86:1). L-idea kienet mela li l-għani mhux inklinat li jirrikorri għand Alla għax ma jonqsu xejn, waqt li l-fqir maħqur iħares lejn Alla.

Il-Fqar tal-Mulej

L-għazla tal-poplu Lhudi gejj mill-fatt li Alla henn għal dan il-poplu li kien imjassar fl-Egittu: “Għax qatt ma jonqos xi hadd fil-bżonn fil-pajjiz; għalhekk jien nordnalek u ngħidlek: Iftah idejk sewwa lil ħuk, lill-fqir u lill-miskin f’artek.” (Dewt 15:11, ara Ezodu 3:8). Izda din it-tama tal-Mulej fl-Egittu tmur lura fiż-żmien meta qabel Alla kien għamel diversi pattijiet mal-Patrijarki: Abraham, Izakk u Ġakobb kif naqraw f’Rumani 4:18 : « Meta ma kellu ebda tama, Abraham ittama u emmen, u hekk sar missier ta’ kotra kbira ta’ ġnus, skont ma kien ntqal lilu ». L-istorja ta’ Ġuzeppi tal-Antik Testament, hija ukoll ikona ta’ dan il-faqar tal-Mulej. Ġuzeppi mibjugħ minn ħutu, jispiċċa fil-faqar tal-ħabs tal-Farun,

*Mosè jirċievi
l-Kmandamenti*

jinterpreta l-holm, isir vicire ta' l-Egittu u jsir tama għal ħutu meta dawn gew biex jixtru l-qamħ minn għandu. Ħutu nehħewlu qabel it-tama u issa hu jagħtihom mill-gdid it-tama. Anke Mose` hu mudell ta' dan il-faqar tal-Mulej ; il-bniedem li jtemtem sar tama għall-poplu ta' Izrael: "Mose` kien bniedem umli, l-aktar umli fost il-bnedmin li hawn fuq wicc l-art" (Numri 12:3).

Ikona oħra tal-bniedem b'qalb umli u fqir fl-ispirtu huwa Ġob, il-bniedem sfortunat imma baqa' jittama f'Alla. Tama li narawha dejjem tidwi fil-messaġġ ta' Alla lill-poplu fuq kollox permezz tal-profeti. Insemmu l-esperjenza ta' Ġeremija ppersewitat minn šabu. Ġona li jsir tama għall-belt ta' Ninive. Il-profeta Isaija jwassal dan il-messaġġ tat-tama lill-fqajrin tal-Mulej: "u l-imsejknin jifirhu fil-Mulej, u l-fqajrin fost il-bnedmin jaqbzu bil-ferħ bil-Qaddis ta' Izrael" (Isaija 29:19); u "L-Ispirtu tal-Mulej fuqi; għaliex hu ikkonsagrani biex inwassal il-Bxara t-tajba lill-fqajrin. Bgħatni nħabbar il-helsien lill-imjassrin u d-dawl mill-gdid lill-għomja. Inrodd il-helsien lill-maħqurin u nxandar sena tal-grazzja tal-Mulej" (Isaija 61:1-2). Dan il-kliem jgħidu Ġesù nnifsu fis-sinagoga ta' Nazaret wara li qara din is-silta ta' Isaija kif naqraw f'Luqa 4:18. Infatti eżattament wara dan l-episodju Ġesù heles lil wiehed imxajtan u fejjaq omm il-mara ta' Pietru.

Is-salmi ukoll juruna dan l-aspett tat-tama tal-imsejken, fejn fost oħrajn insibu s-Salm

10:12: "Qum, Mulej! Erfaf idek, O Alla! La tinsihomx lill-imsejknin"; is-Salm 22:27: "Jiekl u l-fqajrin u jixbghu; ifahħru l-Mulej dawk li jfittxuh"; u s-Salm 149:4 "Għax il-Mulej jitgħaxxaq bil-poplu tiegħu, u jsebbah lill-fqajrin bir-rebħa".

Ġesù u l-Faqar fl-Ispirtu

Ġesù fil-ħajja tiegħu għazel il-faqar, iċċkken sar bniedem bħalna f'kollox minbarra d-dnub. Ġesù tweled fqir, għex fqir, ħajja pubblika fil-faqar u miet ta' fqir, il-mewt tas-salib. Ġesù jitlob mis-segwaci tiegħu ċaħda mill-affarijiet temporali biex jircievu l-vera għana.

Frazi ċara hafna li turi lil Ġesù jstieden sabiex ngħixu dan it-tip ta' faqar, hu meta Ġesù stess jgħid f'Matthew 11:29: "Ħudu fuqkom il-madmad tiegħi u tghallmu minni, għaliex jiena ta' qalb helwa u umli, u intom issibu l-mistrieħ għal ruhkom". Dan il-kliem Ġesù qalu, wara li xi dixxipli ta' Ġwanni l-Battista li kien fil-ħabs bdew jsaqsu dwar Ġesù kif insibu f'Matthew 11:5 u Luqa 7:18-23: "Morru aġtu lil Ġwanni l-aħbar ta' dak li rajtu u smajtu: kif il-għomja qegħdin jergħu jaraw, iz-zopop jimxu, l-imgiddmin ifiequ, it-torox jisimgħu, il-mejtn iqumu u kif il-Bxara t-tajba qieghda tixxandar lill-fqar. Hieni hu min ma jitfixkilx minħabba fija". Ġesù ma kienx mela xi Messija politiku iżda Messija fqir, umli u manswet kif iħobb jgħallem il-Qaddis San Ġorġ Preca.

Il-predikazzjoni u l-mirakli ta' Ġesù huma mela marbuta ma' dan l-aspett tat-tama: « Bigħu

gđkom u aġtuh karita`, u fittxu għalikom infuskom boroz li ma jitmermru, teżor li ma jigix nieqes fis-sema... » (Lq 12 :33) ; “mur, biegh li għandek u aġtih lill-foqra » (Lq 18:22) ; “X’hin niżel l-art mid-dgħajsa ra kotra kbira ta’ nies u thassarhom għax kien qishom nagħaġ bla ma għandhom ragħaj, u qabad iġhallimhom hafna hwejjeg” (Mark 6:34).

Ma ninsewx imbagħad id-diskors tal-Muntanja: « Imberkin dawk li huma foqra f’qalbhom, għax għalihom hi s-saltna tas-smewwiet » (Mt 5:3). L-idea ta’ San Matthew hi li dawn in-nies iħarsu lejn Alla għax m’hemmx il-ġid li jtellifhom; “Imberkin dawk li qalbhom ħelwa, għax jiksbu l-art” (Mt 5:5). Min hu fqir f’qalbu però għandu garanzija li se jkun mal-Mulej dejjem: “Imberkin dawk li qalbhom safja, għax huma jaraw lil Alla” (Mt 5:8).

Konkluzzjoni

Il-filosofu Theilhard de Chardin jikkummenta li: “Id-dinja hija għal dawk li huma kapaci joffru tama tassew kbira”. Jehtieg mela li nkunu iktar fqar f’qalbna u fl-ispirtu u nħarsu lejn Kristu li qalilna: “U meta nintrefa’ l fuq mill-art, jiena niġbed lill-bnedmin kollha lejja” (Ġwanni 12:32). Kristu hu għalhekk it-tama taġna: “Hu li kien għani, sar fqir minħabba fikom biex jagħnikom bil-faqar tiegħu” (2 Korintin 8:9).

IS-SACERDOZJU TA' KRISTU FL-ITTRA LIL-LHUD (1)

P. Noel Muscat ofm

L-Ittra lil-Lhud hi mimlija densità ta' duttrina teologika u profundità umana. L-awtur jesprimi gharfien tal-misteru ta' Kristu u, fl-istess hin, jipprezentah bhala dak li hu haġa waħda f'kollox ma' l-umanità. Fl-istess hin l-Ittra hi mimlija riferimenti għall-kult tat-Testment il-qadim u riferimenti simbolici lejn realtajiet tar-religjon Lhudija. Fost l-istudjuzi hemm diversi mistoqsijiet dwar din il-kitba: min hu l-awtur ta' din l-Ittra? Nistgħu norbtuha

b'xi mod ma' l-Appostlu Pawlu? Min huma d-destinatarji ta' din l-ittra? Se nippruvaw nagħtu ħarsa lejn dawn l-elementi qabel ma nidhlu fit-tema principali ta' l-Ittra, jiġifieri s-sacerdozju waħdieni ta' Kristu li jissupera s-sacerdozju tat-Testment il-qadim. Dan sejrjn nagħmluh ukoll fil-kuntast tas-sena li l-Papa Benedittu XVI ried li niddedikawha għall-approfondiment tas-sacerdozju ministerjali.

L-origini ta' l-Ittra lil-Lhud

Fil-Knejjes tal-lvant l-Ittra lil-Lhud minn dejjem giet meqjusa bħala kitba ta' San Pawl. Minkejja dan, anke l-istudjuji tal-qedem innutaw li l-Ittra fiha diversi elementi li jiddistingwuha mill-Ittri l-oħrajn ta' l-Appostlu Pawlu.

San Klement ta' Lixandra jipprezenta l-Ittra bħala adattament bil-Grieg ta' dokument li Pawlu kitbu bl-Ebrajk (Ewsebjū ta' Cesarija, Historia Ecclesiastica, VI, 14.2). Origene jgħid li l-Ittra lil-Lhud giet miktuba minn dixxiplu ta' San Pawl li jesprimi bil-fedeltà t-tagħlim ta' l-imghallem tiegħu. Origene jgħid li ma jafx min hu dan id-dixxiplu awtur ta' l-Ittra.

Fil-punent San Klement ta' Ruma kien għamel użu mill-Ittra lil-Lhud fl-Ittra li kiteb lill-Korintin fl-1 sekl. Imma fil-Knisja tal-punent kien hemm aktar problemi biex l-Ittra tiġi accettata bħala opra ta' Pawlu. Imbagħad l-Ittra kellha xi elementi suspetti li kienu diġà adottati minn setet u eretici. Eżempji jinkludu l-kapitlu 7, li jitkellem dwar is-sacerdozju ta' Melkisedek bħala tip tas-sacerdozju ta' Kristu. Dawk li ma kienux jaccettaw il-maħfra tad-dnubiet wara l-magħmudija kienu jikkwotaw Lhud 6,4-6 u 10,26, filwaqt li l-eretici Arjani kienu jużaw Lhud 3,2 biex isostnu li l-Verb ma kienx divin imma biss kreatura. San Ġlormu jgħid li r-Rumani ma kienux jattribwixxu l-Ittra lil-Lhud lil San Pawl, imma fl-istess hin jaccetta l-Ittra bħala kitba ispirata fuq ix-xhieda li kienet tagħti dwarha l-Knisja

fil-lvant. Dan kien ukoll il-parir ta' Santu Wistin. Il-Kanoni ta' l-Iskrittura li għew stabiliti lejn tmiem is-seklu 4 temmew id-dubji billi inkludew l-Ittra lil-Lhud fil-lista ta' l-Ittri ta' San Pawl. Fil-Medjuevu l-Glossa ordinaria stabiliet li l-Ittra lil-Lhud hi kitba ta' San Pawl li għet fedelment tradotta bil-Grieg minn Luqa wara l-mewt ta' l-Appostlu.

Id-diskussjoni reġghet qamet fi żmien ir-Riforma. Fl-1517 Luteru kiteb kummentarju fuq l-Ittra lil-Lhud. Mhux biss jgħid li l-Ittra hi dik ta' Pawlu, imma saħansitra li f'din l-Ittra Pawlu jeżalta l-grazzja kontra l-kburija tal-ġustizzja umana li tiġi mill-osservanza tal-liġi. Minkejja dan hu jammetti li l-Ittra fiha lingwaġġ differenti minn dak ta' kitbiet oħrajn, per eżempju l-Ittra lill-Galatin. Skond hu, l-Ittra lil-Lhud hi opra komposta, jiġifieri kitba magħmula minn diversi awturi. Kalvinu wkoll jaccetta l-Ittra lil-Lhud bħala kitba ispirata, imma ma jikkunsidrahiex opra ta' San Pawl.

Il-maġisteru Kattoliku, li hu marbut b'mod sħiħ max-xhieda tat-tradizzjoni, ipprova jiddefendi l-orijini Pawlina ta' l-Ittra. Ta' min jinnota li l-Koncilju ta' Trentu ma hareġ bl-ebda stqarrija ufficjali dwar il-kwestjoni ta' l-awtenticità ta' l-Ittra. Diversi

kummentaturi Kattolici bdew iqisu li l-awtur kien dixxiplu ta' San Pawl, li fil-fatt kiteb opra oriġinali. Il-Kummissjoni Biblika Rumana kienet ipprojbiet lill-Kattolici li jichdu l-orijini Pawlina ta' l-Ittra, għalkemm ammettiet li wiehed seta' jitkellem dwar redazzjoni minn id mhux ta' Pawlu. Wiehed mill-aktar studjużi famużi fil-kamp Kattoliku, C. Spicq (L'Épître aus Hébreux, tomo I, pp. 260-261) jgħid li l-Ittra għet miktuba minn Apollo, wara l-martirju ta' San Pawl.

L-awtenticità ta' l-Ittra lil-Lhud, destinatarji u datazzjoni

L-Ittra lil-Lhud ffit li xejn fiha xebh ma' l-Ittri ta' San Pawl. Ta' xejn fl-Ittra nippruvaw infittxu l-espressjoni "Kristu Ġesù", jew "fi Kristu", li hi tant frekwenti fl-Ittri ta' San Pawl. L-awtur isemmi biss darba l-qawmien mill-imwiet ta' Kristu (13,20), u l-preżentazzjoni tat-tema tas-sacerdozju ta' Kristu hi unika fit-Testment il-ġdid. Minkejja dan hemm xi xebh li ta' min jinnutah.

(1) Il-passjoni ta' Kristu hi preżentata taht l-aspett ta' l-ubbidjenza volontarja f' Lhud 5,8 u 10,9 (cfr. Fil 2,8 u Rum 5,19); (2) l-Ittra ssemmi l-fatt li l-Liġi tat-Testment il-qadim issa spiccat u flokha daħlet il-Liġi l-ġdida, f' Lhud 7,11-19

u 10,1-10 (cfr. Gal 3,21-25; Rum 4,15; 5,20); (3) l-Ittra lil-Lhud issib fl-Ittri ta' San Pawl riferimenti espliciti għat-tema principali tagħha (cfr. 1Kor 5,7; Rum 3,25; Ef 5,2), rigward l-aspett sagrifkali u sacerdotali tar-redenzjoni; (4) hemm rabtiet fil-Kristologija ta' l-Ittra lil-Lhud ma' dik fl-Ittri tal-prigunija ta' San Pawl: l-Iben bħala xbieha ta' Alla, li hu 'l fuq mill-anġli u s-setgħat, u li Ismu jiġi msebbaħ fuq kull isem.

Hu diffiċli li niddeterminaw bi precizjoni l-isem ta' l-awtur ta' l-Ittra. Hemm diversi ipotesi fost l-istudjużi: Luqa, Klement ta' Ruma, Barnaba, Apollo. Dan ta' l-aħħar jidher li hu l-aktar wiehed probabbli: kien Lhudi, ircieva edukazzjoni ellenistika f' Lixandra, kellu għarfien ta' l-Iskrittura (Atti 18,24-28; 1Kor 3,6).

Hemm ukoll dubji jekk din hix fil-fatt Ittra jew diskors. L-istil mhux dak epistolari, għax l-Ittra tibda bi prologu teologiku (1,1-4). Hemm donnu biljett epistolari fi tmiem l-Ittra (13,22-25) imma l-kumpliment jidher li hu diskors magħmul lil komunità ta' insara li, b'xi mod, kienu midħla tar-religjon Lhudija (1,1 - 13,21).

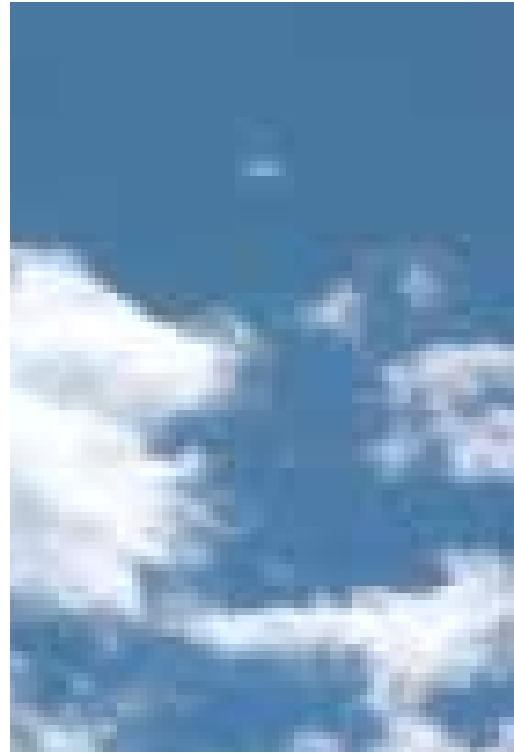
Id-destinatarji wkoll hu diffiċli nkunu nafu min kienu. Awturi antiki jsostnu li d-destinatarji kienu insara ta' oriġini ebrajka li kienu jgħixu fil-

Palestina. Imma l-Grieg ta' l-Ittra juri li din mhix traduzzjoni, u għalhekk ma jistax ikun li hi inkitbet oriġinarjament bil-Lhudi. Li nistgħu ngħidu biss hi li d-destinatarji kienu midhla tar-riti Lhud fit-Tempju, imma wkoll li kienu nsara li kienu għaddejnin minn persekuzzjoni (10,35-36; 12,4.7).

Id-data tal-kompożizzjoni ta' l-Ittra tista' tiġi kalkulata b'mod diversi. Xi kummentaturi jridu li l-Ittra inkitbet f'data antika, qabel l-Ittri ta' Pawlu. Ohrajn jgħidu li nkitbet lejn tmiem is-seklu 1. Dawk li jattribwuha lil Klement ta' Ruma jqieghdu d-data fis-sena 95. Ohrajn jiddatawha għal xi data qrib il-mewt

ta' Pawlu, lejn is-sena 64, u l-fatt li l-Ittra ssemmi l-kult tat-Tempju ta' Ġerusalem bħala xi haġa attwali jindika li inkitbet qabel is-sena 70, meta t-Tempju ġie meqrud. L-istruttura ta' l-Ittra hi importanti biex imbagħad iddahħalna fit-tema principali ta' l-analizi tagħna, jiġifieri s-sacerdozju ta' Kristu.

Il-Frangiskani huma l-Kustodji tas-Santwarji tal-Fidwa f'isem il-Knisja Kattolika. Ilhom prezenti mill-1217 fl-Art ta' Ġesù. Il-"Patrijiet tal-Habel", kif inhum magħrufin il-Frangiskani fl-Art Imqaddsa, jgħinuk tagħmel pellegrinagg li ma tinsiehx. Jgħinuk tgħix il-paġni ta' l-Evangeliġu fuq l-istess postijiet li seħhu, b'differenza.

Għax huma dawn il-postijiet jgħixu fihom. Jgħinuk tifhem grajjiet ta' storja u monumenti ta' arkeologija li huma stess ħarguhom għad-dawl.

F'Malta l-Kummissarjat ta' l-Art Imqaddsa joffrilek dan is-servizz professjonali bil-pellegrinaggi lejn l-Art Qaddisa li l-Papa Pawlu VI sejnilha "il-Ħames Evangeliġu".

kummissarjat
ta' l-art Imqaddsa

pellegrinagġi 2010

I-art imqaddsa

mal-franġiskani

19 April - 27 April

16 Mejju - 24 Mejju

30 Mejju - 7 Ġunju

18 Lulju - 26 Lulju

1 Awwissu - 9 Awwissu

29 Awwissu - 6 Settembru

12 Settembru - 20 Settembru

8, Triq Santa Luċija
Valletta, VLT. 1188
21 24 22 54 tel
21 25 20 31 fax
comalt@ofm.org.mt

Art Imqaddsa u Sinai

02 Novembru - 12 Novembru

L-Art Imqaddsa mal-Frangiskani

ċempel: 21242254

MALTAIS

Missierna li inti
fis - smeuiet, jit-
kaddes ismec: tigisalt-
natec: icun li trid
int, chif fis-sema
hec da fl-art. Hobz-
na ta cull jum ati-
na illum; uahfril-
na dnubietna, chif
ahna nahfru lil min
hata ghalina; u la
'ddahhalna fit-tig-
rib, izda ehli sna
mid - deni.
Hecc icun.

